

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Trybunat M. Lolliusza Palikanusa (71 r. p.n.e.)

Author: Norbert Rogosz

Citation style: Rogosz Norbert. (1993). Trybunat M. Lolliusza Palikanusa (71 r. p.n.e.).
W: A. Kunisz (red.), "Rzym antyczny : polityka i pieniądz. T. 1" (S. 7-35). Katowice :
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja
ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach
niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci
(nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

NORBERT ROGOSZ

Trybunat M. Lolliusza Palikanusa (71 r. p.n.e.)

M. Lolliuszem Palikanusem historycy interesowali się w niewielkim stopniu. Między innymi jest to rezultatem rozpowszechnionego w literaturze poglądu, iż w wyniku ograniczenia znaczenia trybunatu ludowego przez Sullę, w latach siedemdziesiątych w życiu politycznym republiki trybunowie ludowi nie odgrywali większej roli¹.

W czasie swego trybunatu Palikanus był jednak bardzo aktywny. Świadczy o tym jego udział w starciach między optymatami a popularami, których w znacznej mierze był reżyserem. Jego działalność ściśle wiązała się z kwestiami o kluczowym dla republiki znaczeniu. Był również autorem koncepcji zreformowania niektórych wycinków jej życia publicznego oraz współtwórcą zmian zrealizowanych w Rzymie w 70 r.

Z wymienionych względów wystąpienia Palikanusa w czasie jego trybunatu miały wielkie znaczenie. Mając na uwadze ich duży zasięg, a zwłaszcza

---

¹ Eksponuje to J. Bleicken (*Das römische Volkstribunat. Versuch einer Analyse seiner politischen Funktion in republikanischen Zeit*. „Chiron” 1981, Bd. 11, s. 100) sugerując, iż trudno mówić o politycznej roli trybunatu ludowego w tym czasie, skoro trybunowie nie mogli prowadzić wymierzonej przeciwko optymatom działalności, gdyż „Sulla der konsequenteste aristokratische Politiker, hat daher dem auch die Rechte der Tribune so beschnitten, daß von ihnen keine Aktion gegen den Senat mehr ausgehen konnte [...]”. Podobnie wypowiadają się: G. Niccolini: *Il tribunato della plebe*. Milano 1932, s. 147—149; Ch. Meier: *Res publica amissa. Eine Studie zu Verfassung und Geschichte der späten römischen Republik*. Wiesbaden 1966, s. 255—256; F. de Martino: *Storia della costituzione romana*. Vol. 3. Napoli 1973, s. 98. Wszystkie daty w artykule odnoszą się do czasów p.n.e.

rezultaty, można go przyrównać do najbardziej znanych trybunów z epoki schyłku republiki. Zachowały się o nim jednak jedynie skromne, a zarazem fragmentaryczne informacje².

M. Lollius Palikanus — jedyny imiennie znany członek kolegium trybunów z 71 r.³ — pochodził z niższych warstw społecznych; wywodził się z Picenum. W Rzymie był więc tzw. *homo novus*⁴. Poza tym, że w 72 r. został wybrany trybunem ludowym na rok następny, o przebiegu jego kariery publicznej przed tymi wydarzeniami nic nie wiadomo. Z ogólnych wzmianek starożytnych autorów wiemy natomiast, jak przebiegała ona później. Przypuszczalnie w 69 r. Palikanus osiągnął preturę, a w 67 r. miał kandydować do konsulatu na 66 r.⁵

² Najwięcej wiadomości o Palikanusie dostarcza Pseudo-Askoniusz (189, 220 i 250 Stangl) i tzw. scholiasta Gronovianus (328 Stangl). Mimo iż wśród komentatorów Cycerona nie ceni się ich najwyżej, ich informacje zasługują na uwagę, gdyż są bardzo treściwe. Wiadomości o tym trybunie są także w mowach i pismach Arpinaty (*Werryny; O prawie Maniliuszowym; Brutus*). Jest ich jednak mniej. Rekompensują to informacje o sytuacji wewnętrznej republiki w latach 71—70, będące cennym uzupełnieniem komentarzy obydwu scholiastów. Podobne zalety mają fragmenty żywotów Pompejusza (21—23) i Krassusa (11—12) napisanych przez Plutarcha, eksponującego w nich rolę, jaką wtedy odegrali ci politycy współpracujący z Palikanusem. Podobne, ale skromniejsze informacje zawiera także przekaz Appiana poświęcony wojnom domowym (*B.C.* 1, 121). Plutarch i Appian, w odróżnieniu od wymienionych już autorów, interesujące nas fakty ukazują z odległej perspektywy historycznej. Sprzyja to konfrontacji wykorzystanych źródeł i zwiększa możliwości badawcze. Najmniej informacji, przy tym o mniejszym znaczeniu, podają: Waleriusz Maksymus (3, 8, 3), Gelliusz (14, 7) czy Zonaras (10, 2).

³ Podstawowe wiadomości o trybunacie Palikanusa patrz: P. Willems: *Le Sénat de la République Romaine*. Vol. 1. Berlin—Louvain—Paris 1885, s. 457; M. Ziegler: *Fasti tribunorum plebis 133—70*. Ulm 1903, s. 24—25; G. Niccolini: *I fasti dei tribuni della plebe*. Milano 1934, s. 245—247; F. Münzer: *Lollius 21*. In: RE. Hlb. 26. Stuttgart 1937, szp. 1391; T.R.S. Broughton: *The Magistrates of the Roman Republic*. Vol. 2: 99—31 B.C. New York 1952, s. 122; Ch. Meier: *Populares*. In: RE. Supplementband 10. Stuttgart 1965, szp. 574; T.P. Wiseman: *New Men in the Roman Senate 139 B.C. — A.D. 14*. Oxford 1971, s. 237—238. Większość tych badaczy datuje trybunat Palikanusa na 71 r. P. Willems (*Le Sénat...*, s. 457) na 72, a J. N. Madvig (*Verfassung und Verwaltung des römischen Staates*. Bd. 1. Leipzig 1881, s. 477) na 72 lub 71 r.

⁴ Sall., *Hist. frg.* 4, 43; eksponuje to R. Syme: *Ten Tribunes*. JRS 1963, vol. 53, s. 55. J. Carcopino (*Jules César*. Paris 1968, s. 51) charakteryzując pochodzenie Palikanusa, dodaje jeszcze: „ou son obscure famille avait doute bénéficier du patronage des Pompeii [...]”. Por.: P. J. J. Vanderbroeck: *Popular Leadership and Collective Behavior in the Late Roman Republic (ca. 80—50 B. C.)*. Amsterdam 1987, s. 203.

⁵ Według Waleriusza Maksymusa (3, 83) Palikanus kandydując do konsulatu, miał poparcie ludu, ale Pizon — przewodniczący wówczas wyborom — miał oświadczyć, że wyboru Palikanusa nie ogłosi. O tym: L. Ross Taylor: *Party Politics in the Age of Caesar*. Berkeley—Los Angeles 1949, s. 209, przyp. 84. Prawnokonstytucyjny wywód o tej sprawie daje J. Linderski: *Rzymskie zgromadzenia wyborcze od Sulli do Cezara*. Wrocław—Warszawa—Kraków 1966, s. 27—28, 54—55, 118. Zob.: P. J. J. Vanderbroeck: *Popular Leadership...*, s. 226.

Z informacji Cyclerona wynika, że Palikanus reprezentował orientację polityczną, której wielki mówca nie pochwalał. Obracał się również w kręgach społecznych, którymi Arpinata pogardzał. Nie podobala mu się także wielka popularność trybuna wśród mieszkańców Rzymu, zwłaszcza z niższych warstw społecznych⁶. Palikanus zawdzięczał ją aktywności na forum publicznym, przede wszystkim na zgromadzeniach ludowych, podczas których wygłaszał ostre mowy. W takim środowisku i atmosferze czuł się znakomicie, gdyż do tego rodzaju wystąpień miał mieć specjalne predyspozycje. Bardzo łatwo przekonywał słuchaczy do swoich racji i pociągał ich za sobą⁷.

Palikanus był zdolnym i błyskotliwym mówcą. Jednak o jego wymowie czy osiągnięciach na tym polu Cycleron również nie wypowiadał się pozytywnie. Podkreślał natomiast, iż poklask i uznanie Palikanus zdobywał u ludzi niewykształconych. O jego krasomówczych zdolnościach krytycznie wypowiadał się także Sallustiusz, zaznaczając, że był on raczej człowiekiem gadatliwym, a nie wymownym⁸.

W czasie swego trybunatu Palikanus był ściśle związany z popularami; przewodził wówczas temu ugrupowaniu w jego walce z optymatami. Bardzo aktywnie występował przeciwko sullzańskiemu systemowi politycznemu, a celem jego działalności było przeprowadzenie reform w państwie. Była to kontynuacja, a zarazem uwieńczenie wystąpień tych trybunów ludowych z lat poprzednich, którzy również stali na czele popularów⁹.

Ową kampanię Palikanus realizował w czasie, gdy sytuacja republiki uległa istotnym przemianom — mającym korzystny wpływ zwłaszcza w toczonych wtedy wojnach. W rezultacie interesy rzymskie nie były nigdzie zagrożone, a odniesienie zdecydowanych sukcesów czy pokonanie stawiających jeszcze opór przeciwników stanowiło tylko kwestię czasu¹⁰.

⁶ Cic., *Brut.* 62, 223. Palikanus był także zdeklarowanym przeciwnikiem optymatów: P. Wehrmann: *Zur Geschichte des römischen Volkstribunats*. Stettin 1887, s. 21.

⁷ Starożytni zaliczali Palikanusa do grona najbardziej aktywnych i radykalnych trybunów ludowych z lat siedemdziesiątych: Ps.-Ascon. 189 Stangl. Por.: Cic., *Brut.* 62, 223; Ps.-Ascon. 220 Stangl; *Schol. Gron.* 328 Stangl. Aktywność Palikanusa eksponuje E. S. Gruen: *The Last Generation of the Roman Republic*. Berkeley—Los Angeles—London 1974, s. 25. J. Martin (*Die Popularen in der Geschichte der Späten Republik*. Freiburg 1965, s. 9) zwraca uwagę, iż w niektórych źródłach Palikanus jest przedstawiony jako demagog.

⁸ Cic., *Brut.* 62, 223; Sall., *Hist. frg.* 4, 43.

⁹ Po śmierci Sulli popularami kierowali: w 76 r. — G. Sycyniusz, w 75 r. — Kw. Opimiusz, w 74 r. — L. Kwinkcjusz, w 73 r. — G. Licyniusz Macer. W kwestii powiązań politycznych M. Terpoliusza, trybuna ludowego z 77 r., brak jasności. O tym: N. Rogosz: *II' sprawie działalności i orientacji politycznej M. Terpoliusza — trybuna ludowego z 77 r. p.n.e.* „Meander” 1990, t. 45, z. 4—6, s. 197—211. O trybunach z 72 r. według T. R. S. Broughtona (*The Magistrates...*), nie wiadomo nic.

¹⁰ Tak pod koniec lat siedemdziesiątych przebiegały walki z: Mitrydatesem (J. van Ooteghem: *Lucius Licinius Lucullus*. Namur 1959, s. 95—116), Dardanami i Trakami na Bałkanach (W. E. Heitland: *The Roman Republic*. Vol. 3. Cambridge 1923, s. 13—14), Sertoriuszem w Hiszpanii (J. van Ooteghem: *Les Caecilii Metelli de la république*. Bruxelles 1967, s. 210—214).

Sprzyjało to zdominowaniu życia politycznego przez sprawującą rządzą oligarchię senatorską. Zapobiegły temu jednak zmiany, które zaszły w Rzymie i ostatecznie wywarły decydujący wpływ na panujący w republice układ sił.

Na arenie wewnątrzpolitycznej władze najbardziej wówczas absorbowano zwalczanie, wymierzonego w narzucony przez Sulę system rządów, ciągle się rozszerzającego i zyskującego wśród obywateli coraz większe poparcie, ruchu popularów. Uprzednio, mimo iż z coraz większym trudem, czyniono to na ogół z powodzeniem¹¹. W 71 r. optymatom przybył jednak nowy przeciwnik — Pompejusz. Po zakończeniu wojny w Hiszpanii i powrocie do Italii zmierzał on do umocnienia swych wpływów, a następnie do zajęcia nadrzędnej pozycji w państwie. Po nim podobne aspiracje ujawnił również M. Licyniusz Krassus¹².

Konflikt między władzami a obydwojema wodzami stał się przyczyną rozpoczęcia przez nich współpracy z opozycją, co doprowadziło do powstania koalicji grupującej wszystkie żywioły niezadowolone z istniejących w republice stosunków politycznych. Istotą owego sojuszu było porozumienie między Pompejuszem a przywódcą popularów M. Lolliuszem Palikanusem i pozostałymi trybunami ludowymi¹³. Stworzyło ono przeciwnikom oligarchii senatorskiej warunki do przeprowadzenia w Rzymie zasadniczych zmian.

W źródłach brak konkretnych informacji o programie Palikanusa. Charakterystyka składających się nań zamierzeń oraz ich rekonstrukcja jest możliwa tylko na podstawie danych dotyczących wystąpień tego trybuna na forum publicznym¹⁴. Prawdopodobnie jednak w starożytnych przekazach odnotowa-

---

i Spartakusem na terenie Italii (B. Doer: *Spartacus*. „Das Altertum” 1960, Bd. 6, s. 228–233; R. Kamienik: *Studia nad powstaniem Spartakusa*. Lublin 1984). Niepomyślnie były jedynie starcia z piratami, jednak w 71 r. nie stanowili oni dużego zagrożenia (P. Foncart: *Les campagnes de M. Antonius Creticus*. „Journal des Savants” 1906, vol. 4 (n.s.), s. 569 i nn.; A. Passerini: *La preparazione della guerra contro la Creta nel 70 a.C.* „Athenaeum” 1936, vol. 14, s. 45 i nn.).

¹¹ Dużo kłopotów miały władze w latach 74–73, ograniczając działalność polityczną przewodzących popularom trybunów L. Kwinkcjusza i G. Licyniusza Macera. Zob.: Sall., *Hist.* frg. 3, 48, 11; Plut., *Luc.* 5, 4.

¹² Plut., *Pomp.* 21, 3–4; Crass. 12, 1; App., *B. C.* 1, 121, 560. O roli Krassusa w ówczesnych wydarzeniach: F. A. Adcock: *Marcus Crassus Millionaire*. Cambridge 1966, s. 26; B. A. Marshall: *Crassus. A Political Biography*. Amsterdam 1976, s. 49. O planach Pompejusza: M. Gelzer: *Pompeius*. München 1949, s. 63; J. van Ooteghem: *Pompée le Grand, bâtisseur d'Empire*. Louvain—Namur—Paris 1954, s. 138–139.

¹³ App. *B. C.* 1, 121, 560; por.: Cic., *Verr.* 1, 15, 45; Plut., *Pomp.* 21, 3–4; Ps.-Ascon. 220 Stangl; T. Rice Holmes: *The Roman Republic and the Founder of the Empire*. Oxford 1923, vol. 1, s. 161–163; A. N. Sherwin-White: *Violence in the Roman Politics*. In: R. Seager: *The Crisis of the Roman Republic. Studies in Political and Social History*. New York 1971, s. 5–9.

¹⁴ Najistotniejsze znajdują się w komentarzach Pseudo-Askoniusza (189, 220, 250 Stangl) i autora *Scholia Gronoviana* (328 Stangl). Mniejszego znaczenia mają fragmenty drugiej *Werryny* (2, 2, 38, 95–41, 101).

ne zostały tylko najważniejsze postulaty, stawiane przez owego polityka przy takich okazjach. Efektem naszych wysiłków może więc być tylko częściowe poznanie koncepcji tworzących jego program.

Z komentarza Pseudo-Askoniusza wynika, że Palikanus obejmując urząd trybuna ludowego, a także decydując się na kierowanie popularami, działalność polityczną rozpoczął od spraw, na które nacisk kładli trybunowie poprzednio związani z tym ugrupowaniem. Charakterystyczne jednak, iż — zdaniem tego komentatora — miał być naśladowcą tylko G. Sycyniusza i L. Kwinkcjusza. W owym zestawieniu brak natomiast Kw. Opimiusza i G. Licyniusza Macera, którzy dla popularów i rozwoju ich ruchu wiele uczynili¹⁵.

Być może Pseudo-Askoniusz pominął Opimiusza i Macera przypadkiem. Istnieją jednak przesłanki wskazujące, że tak nie było; najprawdopodobniej ów erudyta zestawił G. Sycyniusza, L. Kwinkcjusza i M. Lolliusza Palikanusa celowo, kierując się określonymi kryteriami¹⁶. Przez to chciał zapewne wskazać, że Palikanus nawiązywał przede wszystkim do dążeń Sycyniusza i Kwinkcjusza, i to zarówno gdy chodzi o poruszane kwestie, jak i sposoby konfrontacji z optymatami¹⁷.

Istotnie Palikanus nie mógł stosować metod walki Opimiusza ani Macera, mimo iż generalnie dążyli oni do tych samych celów co inni przywódcy popularów po 78 r.¹⁸ Sytuacja wewnątrzpolityczna republiki w 71 r. była bowiem zdecydowanie odmienna niż w latach 75 i 73. Jak już stwierdzono, u schyłku lat siedemdziesiątych, po pokonaniu największych trudności, tak wewnętrznych, jak i zewnętrznych, pozycja oligarchii senatorskiej uległa wzmocnieniu. Popularzy nie mogli więc wtedy w starciach z optymatami forsować takiej taktyki, jaką kilka lat wcześniej stosowali Opimiusz, a złasz-

¹⁵ Ps.-Ascon. 189 Stangl. Czy autorem owego zestawienia jest sam Pseudo-Askoniusz, czy zaczerpnął je z innych tekstów, trudno powiedzieć.

¹⁶ Z komentarza Pseudo-Askoniusza (189 Stangl) wynika, że takim kryterium była walka Sycyniusza, Kwinkcjusza i Palikanusa o odbudowę znaczenia trybunatu ludowego. Spośród trybunów ludowych z lat 76–71 oni zabiegali o to najbardziej.

¹⁷ Kwinkcjusz pierwszy zażądał także reformy senatorskiego sądownictwa. Ten postulat wysunął także Palikanus: *Schol. Gron.* 328 Stangl (Sycyniusz interesował się tylko odbudową władzy trybunów: *Sall., Hist. frg.* 2, 24; 3, 48, 8; Ps.-Ascon. 189 Stangl). Pseudo-Askoniusz o tym nie wspomina. Nie może to jednak podważyć jego informacji, gdyż, według Cyserona (*Div. in Caec.* 3, 8; *Verr.* 1, 15, 44–45), walka popularów o przywrócenie trybunom ludowym odebranych im przez Sullę uprawnień była ściśle związana z dążeniem do „naprawy” sądów. Dla Pseudo-Askoniusza mogło to być tak oczywiste, że kwestii tych nie rozgraniczał.

¹⁸ Najważniejszym celem kierujących popularami trybunów była odbudowa znaczenia trybunatu ludowego. Inaczej akcenty były rozłożone tylko w programie Marka Emiliusza Lepidusa, konsula z 78 r. Był to bowiem jeden z kilku głównych celów tego polityka. Por. N. Rogosz: *Kwestia restytucji znaczenia trybunatu ludowego w programie politycznym Marka Emiliusza Lepidusa (78–77 r. p.n.e.)*. W: *Studia z dziejów starożytnego Rzymu*. Red. A. Kunisz. Katowice 1988, s. 7–38.

cza Macer¹⁹. W grze politycznej, którą przeciwko optymatom kierował Palikanus, akcenty musiały być rozłożone inaczej, z uwzględnieniem warunków, w jakich była prowadzona.

Mając na uwadze kwestie, z którymi Palikanus występował na forum publicznym, na pierwszym miejscu wymienić należy sprawę stanowiącą istotę jego działalności, czyli dążenie do przywrócenia dawnego znaczenia trybunatu ludowemu²⁰. Stanowisko takie znajduje potwierdzenie w omawianej już notce Pseudo-Askoniusza. Stwierdza on w niej m.in.: „Primus Sicinius tr. pl. nec multo post Quinctius et postremo Palicanus perfecerant ut tribuniciam potestatem populo darent consules Cn. Pompeius (et) Magnus et M. Licinius Crassus.”²¹

Mówiąc o dążeniach trybunów do odbudowy znaczenia reprezentowanej przez nich instytucji, scholiasta wymienia tylko trzech spośród tych, którzy w latach siedemdziesiątych zajmowali się tą sprawą²². Należy więc sądzić, iż — zdaniem Pseudo-Askoniusza — byli to trybunowie szczególnie zasłużeni na tym polu. Palikanusa umieścił on na końcu swej „listy”. Ponadto wzmiankę o nim łączy z informacją o osiągnięciu celu, o który owi trybunowie walczyli. Oczywiście więc, iż Pseudo-Askoniusz uważał, że poczynania Palikanusa miały największy i zarazem bezpośredni związek z przywróceniem trybunom pełni władzy przez Pompejusza i Krassusa. Palikanus był więc tym przywódcą popularów, który restytucję znaczenia trybunatu ludowego najbardziej przybliżył, a w walce o to osiągnął największe efekty²³.

Występując przeciwko optymatom, Palikanus nawiązał do działalności trybunów związanych z popularami w latach poprzednich, konkretnie do wspomnianego już Kwinkcjusza, także w innej ważnej kwestii. Wysunął mianowicie żądanie „naprawy” kompromitującej sytuacji panującej w senator-skim sądownictwie. Dostrzegł nie tylko konieczność zahamowania rozszerzającej się wśród senatorów, do niespotykanych dotąd rozmiarów, korupcji czy

¹⁹ W 73 r. Macer propagował bojkot służby wojskowej jako najbardziej wskazaną metodę zwalczania optymatów. W 71 r. nie miałoby to racji bytu, gdyż konflikty zbrojne o istotnym znaczeniu zakończyły się zwycięstwem Rzymian. Zob. przyp. 10.

²⁰ Ps.-Ascon. 189 Stangl. Por.: Sall., *Hist. frg.* 4, 45–47. Ten aspekt działalności Palikanusa eksponuje J. N. Madvig: *Verfassung...*, s. 477 („sondern forderten auch die Wiedereinführung der alten tribunizischen Macht [...]”). Podobnie J. Martin: *Die Popularen...*, s. 18. Inni badacze tych dążeń Palikanusa tak nie akcentują. Zob. np. literaturę z przyp. 3.

²¹ Ps.-Ascon. 189 Stangl.

²² Do niej nawiązywali także trybunowie: Kw. Opimiusz — w 75 r. i G. Licyniusz Macer — w 73 r. Por. przyp. 18.

²³ Por.: J. Martin: *Die Popularen...*, s. 18; E. S. Gruen: *The Last Generation...*, s. 25–28, 63–64. Zob. też: M. A. Levi: *La costituzione romana dai Gracchi a Giulio Cesare*. Firenze 1928, s. 88–89; L. Thommen: *Das Volkstribunat der späten römischen Republik*. „Historia” Einzelschriften, H. 59. Stuttgart 1989, s. 164.

podniesienia prestiżu sądów, lecz zaproponował plan reformy mającej uzdrowić stosunki w tej dziedzinie życia publicznego²⁴.

W myśl koncepcji Palikanusa senatorom należało odebrać monopol sądowy, którym obdarzył ich Sulla. Trybun ten był także przeciwko przywróceniu sądów ekwitom. Zamiast takiego rozwiązania, funkcjonującego przed reformami Sulli²⁵, proponował oddanie sądownictwa nie jednemu stanowi, jak to praktykowano dotychczas²⁶, lecz trzem. Z każdego miano wybierać jedną trzecią sędziów, co w rzymskiej praktyce było pełnym *novum*. Palikanus zamierzał więc sądy powierzyć: senatorom, ekwitom i tzw. *tribuni aerarii*, którzy w skład kompletów sędziowskich mieli wejść po raz pierwszy²⁷.

Informacje źródłowe świadczą, iż Palikanus w rozpropagowanie swojego projektu mocno się zaangażował; proponowany przez niego sposób rozwiązania tej drażliwej kwestii był słuszny, trybun zaś doskonale wyczuwał nastroje i oczekiwania obywateli czy konflikty dzielące poszczególne grupy społeczne²⁸.

²⁴ Ze starożytnych autorów eksponuje to jedynie autor *Scholia Gronoviana* (328 Stangl). Zob. też: Sall., *Hist. frg.* 4, 45—47. Zwraca na to również uwagę H. Last w: CAH. Vol. 9: *The Roman Republic 133—44 B. C.* Cambridge 1962, s. 335. Por. przyp. 17.

²⁵ Ekwici zawiądnęli trybunałami *de repetundis* w 122 r., gdy G. Grakchus przeforsował ustawę odbierającą te sądy senatorom. O tym: R. G. Rowland: *C. Gracchus and the Equites*. „Transactions and Proceedings of the American Philological Association” 1965, vol. 96, s. 361—373. W 82 lub 81 r. Sulla powierzył je z powrotem senatorom. Por.: Willmanns: *Ueber die Gerichtshöfe während des Bestehens der lex Cornelia iudiciaria*. „Rheinisches Museum” 1864, Bd. 19, s. 528 i nn. O *lex Sempronia iudiciaria*: G. Rotondi: *Leges publicae populi romani*. Hildesheim 1962, s. 313—314; o *lex Cornelia*: s. 351.

²⁶ Od czasu ustanowienia w 149 r. trybunałów sądzących nadużycia w prowincjach (o *lex Calpurnia de repetundis*: G. Rotondi: *Leges...*, s. 292; por.: A. Giovannini: *Volkstribunat und Volksgericht*. „Chiron” 1983, Bd. 13, s. 562) do uchwalenia *lex Aurelia iudiciaria* w 70 r. (H. Bruhns: *Ein politischer Kompromiß im Jahr 70 v. Chr.: die lex Aurelia iudiciaria*. „Chiron” 1980, Bd. 10, s. 263—272; C. Nicolet: *L'ordre équestre à l'époque républicaine*. Vol. 1: *Définitions juridiques et structures sociales*. Paris 1966, s. 593—613) zawsze sprawował je jeden stan.

²⁷ Por. o tym: *Schol. Gron.* 328 Stangl. Eksponuje to także H. Last (CAH. Vol. 9, s. 335). O tzw. *tribuni aerarii* patrz: T. Łoposzko: *Pozycja społeczna tribuni aerarii*. „Annales Universitatis Mariae Curiae-Skłodowska” 1963, t. 18, sectio F, s. 33—48; idem: *Rzymskie warstwy średnie w przededniu naszej ery*. W: „Antiquitas”. T. 13. Red. E. Konik. Wrocław 1987, s. 92. Por. też: T. P. Wiseman: *The Definition of „eques Romanus” in the Late Republic and Early Empire*. „Historia” 1970, Bd. 19, s. 67—83.

²⁸ Cic., *Div. in Caec.* 3, 8—9; *Verr.* 1, 14, 41—16, 46; 2, 2, 38, 95—41, 101. Kwestię tę Palikanus musiał przedstawiać wiele razy na *contio*: Sall., *Hist. frg.* 4, 43—47; *Schol. Gron.* 328 Stangl. Zob. komentarz B. Maurenbrechera: *C. Sallusti Crispi Historiarum reliquiae*. Fasc. 2: *Fragmenta*. Lipsiae 1893, s. 172—173. Zaletą owego projektu była propozycja wybierania sędziów spośród trzech stanów. Zdawało się to gwarantować, że w trybunałach *de repetundis* nadużycia na skalę lat siedemdziesiątych nie powtórzą się. Kompromis ten miał również duże znaczenie ze względu na wrogie stosunki między ekwitami a warstwą senatorską, tym bardziej iż na początku 70 r. była w Rzymie popularna koncepcja powierzenia owych trybunałów tylko jednej warstwie społecznej, prawdopodobnie ekwitom.

Spostrzeżenia te potwierdza autor *Scholia Gronoviana*, pisząc, iż ustawa regulująca sprawy sądownictwa, uchwalona w 70 r., schlebiała L. Kwinkcjuszowi, który pierwszy wystąpił z żądaniem reformy senatorskich sądów, a przede wszystkim M. Lolliuszowi Palikanusowi, autorowi koncepcji przewidywanej załatwienie owego problemu w możliwy do zaakceptowania i w miarę bezkonfliktowy sposób. Ze stwierdzenia tego wynika również, iż wspomniana ustawa była odzwierciedleniem omówionego już projektu Palikanusa²⁹.

Związek ze zwalczaniem nadużyć sądowych miało także wystąpienie M. Lolliusza Palikanusa w obronie obywatela sycylijskiego miasta Termy, Steniusza, prześladowanego przez Werresa³⁰.

W 72 r. Werres już drugi rok zarządzał Sycylią, często goszcząc u Steniusza, kolekcjonera zabytków kultury. Wykorzystując swe stanowisko, wymuszał na gospodarzu „wypożyczenie” czy „darowiznę” kolejnych eksponatów, aż ogłosił go ze zbiorów. Kiedy jednak zażądał pomocy w zagarnięciu posągów miejskich, Steniusz odmówił³¹. Wówczas z inicjatywy namiestnika wrogowie oskarżyli Steniusza o sfałszowanie dokumentów. Werres zajął się tą sprawą i skazał pozwanego na 500 tys. sesterców grzywny. Ponadto namówił nieprzyjaciół Steniusza, by oskarżyli go jeszcze o przestępstwo karane śmiercią, przyjął skargę niejakiego M. Pacylusza i wyznaczył rozprawę na 1 grudnia 72 r.³²

Steniusz tymczasem uciekł do Rzymu i wraz z przyjaciółmi interweniował w senacie, uzyskując poparcie konsulów. Zaproponowali oni podjęcie uchwały, że nieobecni nie mogą być oskarżani o przewinienie, za które grozi kara śmierci. Wniosek zaaprobowala większość senatorów, będących także za tym, by wyrok Werresa nie uznać za prawomocny³³. Niechętni temu senatorowie przeciągnęli obrady, a ojciec Werresa uprosił Steniusza, by wycofał skargę, obiecując przerwanie szykan. Werres kontynuował jednak postępowanie sądowe i 1 grudnia 72 r., mimo nieobecności pozwanego oraz oskarżyciela, wydał wyrok skazujący³⁴.

To nowe wykroczenie Werresa stało się przedmiotem debat senatu³⁵. Krzywdami wyrządzonymi Steniuszowi zainteresował się także trybun lu-

²⁹ *Schol. Gron.* 328 Stangl. Por.: L. Thommen: *Das Volkstribunat...*, s. 115, przyp. 48.

³⁰ Sprawę Steniusza obszernie zrelacjonował Ciceron w czasie procesu Werresa. Zob.: *Verr.* 2, 2, 34, 82–41, 101. Por. także: A. Tartara: *Sulla Verrine di Cicerone*. „Studi Italiani di filologia classica” 1897, vol. 5, s. 54–56.

³¹ *Cic., Verr.* 2, 2, 34, 83–36, 88. O tym: J. van Ooteghem: *Verrès et les Metelli*. In: *Mélanges d'archéologie et d'histoire offerts à André Piganiol*. Vol. 2. Paris 1966, s. 829; idem: *Les Caecilii Metelli...*, s. 224.

³² *Cic., Verr.* 2, 2, 36, 89–38, 94.

³³ *Ibidem*, 2, 2, 37, 91–39, 95.

³⁴ *Ibidem*, 2, 2, 39, 96–40, 99.

³⁵ *Ibidem*, 2, 2, 41, 100.

dowy M. Lolliusz Palikanus, przedstawiając je na zgromadzeniu ludowym³⁶.

Ponieważ formalnie Sycyliczyk był skazany za przestępstwo kryminalne, nie mógł przebywać w Rzymie. Zezwolenie na pobyt w mieście musiał więc uzyskać od trybunów ludowych. Dlatego losem Steniusza zainteresowano także ich kolegium. Orzekło ono, iż wyrok Werresa nie może być podstawą wzbronienia Steniuszowi przebywania w Rzymie³⁷.

Krzywda wyrządzona Steniuszowi nie była wyjątkiem. Podobnych wypadków zdarzało się wiele. Jednakże akurat tej sprawie towarzyszyło wielkie zainteresowanie zarówno elity politycznej, jak i pospolitych Rzymian. W rezultacie stała się ona kwestią rzutującą na nastroje obywateli³⁸. Dlaczego nadano jej taki rozgłos?

Nakłonienie Werresa do zmiany decyzji nie wchodziło w rachubę, gdyż w sprawę urzędującego namiestnika prowincji nie można było ingerować. Można jednak było przeszkodzić Werresowi w obciążeniu Sycyliczyka cięższym wyrokiem niż pierwszy. Dlatego konsulowie wystąpili ze wspomnianym wnioskiem, którym w razie jego uchwalenia mogli namiestnikowi Sycylii pokrzyżować zamiary³⁹.

Jak już stwierdzono, przyjaciele Steniusza nawiązali kontakt z konsułami⁴⁰. Wiadomo zaś, że Gn. Lentulusa Klodianusa i L. Gelliusza Publikolę, piastujących wtedy ten urząd, uważa się za współpracowników lub nawet osoby będące na usługach Pompejusza⁴¹, który ze zwolennikami sullańskich porządków już się rozstał⁴². Należy zatem przypuszczać, iż losem Sycyliczyka

³⁶ Ibidem, 2, 2, 41, 100. Por.: Ps.-Ascon. 250 Stangl; J. Lengle: *Untersuchungen über die sullanische Verfassung*. Freiburg 1899, s. 13–14, przyp. 1; J. van Ooteghem: *Verrès...*, s. 829; idem: *Les Caecilii Metelli...*, s. 224; L. Thommen: *Das Volkstribunat...*, s. 164.

³⁷ Cic., *Verr.* 2, 2, 41, 100.

³⁸ Świadczą o tym niektóre wypowiedzi Cicerona: *Verr.* 2, 2, 37, 91; 38, 95–39, 97; 41, 100.

³⁹ Uchwały w tej sprawie senat jednak nie podjął, w wyniku wspomnianej już interwencji ojca Werresa i powiązanych z nim senatorów (Cic., *Verr.* 2, 2, 39, 96–97).

⁴⁰ Cic., *Verr.* 2, 2, 38, 95–39, 95.

⁴¹ O ich powiązaniach z Pompejuszem: L. Ross Taylor: *Caesar and the Roman Nobility*. „Transactions and Proceedings of American Philological Association” 1942, vol. 73, s. 11. Bardziej były one widoczne, gdy Pompejusz przeforsował wybór Lentulusa i Gelliusza na cenzorów. Zob.: E. Gabbat: *Il ceto equestre e il senato di Silla*. „Athenaeum” 1956, vol. 34, s. 137; J. Suolahti: *The Roman Censors*. Helsinki 1963, s. 458.

⁴² Po śmierci Sulli Pompejusz był ostoją sullańczyków. Szczególnie eksponuje to Florus (2, 11, 6), a także: Ciceron (*Leg. Man.* 21, 62), Appian (*B. C.* 1, 80, 366–368; 108, 508). O tym: R. E. Smith: *Pompey's Conduct in 80 and 77 B. C.* „The Phoenix” 1980, vol. 14, s. 1–13; A. Keaveney: *Young Pompey: 106–79 B. C.* „L'Antiquité Classique” 1982, vol. 51, s. 111–139. W 75 r. miały miejsce pierwsze rozdziewki między Pompejuszem a optymatami (Sall., *Hist. frg.* 2, 98; por.: 2, 47, 6), a następne w 73 r. (Sall., *Hist. frg.* 3, 48, 21–24). Zob.: D. Stockton: *The First Consulship of Pompey*. „Historia” 1973, Bd. 22, s. 209–210; A. M. Ward: *Pompey and the Optimates*. In: idem: *Marcus Crassus and the Late Roman Republic*.

zainteresowali się politycy — tak jak przywódca popularów trybun ludowy Palikanus — krytycznie nastawieni do negatywnych tendencji szerzących się w życiu publicznym.

Świadczyłoby to, iż obronę Steniusza podjęto prawdopodobnie dlatego, ponieważ jego sprawę można było wygrywać przeciwko sprawującym władzę konserwatywnym optymatom — protektorom Werresa⁴³. Niekoniecznie musi to jednak oznaczać, że wszyscy obrońcy Steniusza byli takimi wrogami sullauskiego systemu jak Palikanus. Postawa bowiem wielu z tych polityków przede wszystkim świadczy o tym, że byli przeciwni niechlubnym praktykom namiestnika Sycylii⁴⁴, czym zainteresowany musiał być każdy obywatel mający praworządność i dobro państwa na względzie. Mając jednak na uwadze sposób załatwienia sprawy Steniusza, można sugerować, iż zwolennicy reform mogli wiele — ich wpływy musiały więc być znaczne⁴⁵.

Palikanus problemami mieszkańca Term zainteresował się wkrótce po objęciu urzędu trybuna ludowego, chociaż też nie miał podstaw, by wystąpić w jego obronie⁴⁶. Przypuszczalnie do postawienia jego sprawy na forum zgromadzenia ludowego skłoniły Palikanusa również motywy polityczne, a mówiąc ściślej — propagandowe; kwestia ta bowiem nadawała się do wykorzystania przeciwko optymatom. Eksponując odpowiednio świeżej daty ekscesy Werresa, mógł Palikanus skupić wokół popularów liczne rzesze mieszkańców Rzymu, a wielu z nich trwale pozyskać do swoich ce-

---

Columbia—London 1977, s. 37—40. Zdecydowanie antyoptymacką orientację Pompejusz obrał po powrocie z Hiszpanii w 71 r. Por. przypis. 12.

⁴³ Werres był protegowany przez *factio* Metellusów, ostoję zachowawczych grup *nobilitas*. Prawdopodobnie podjęcie przez senat uchwały mogącej Werresowi uniemożliwić dalsze prześladowanie Steniusza pokrzyżowali — oprócz ojca Werresa — właśnie senatorowie powiązani z Metellusami (Cic., *Verr.* 2, 2, 39, 96). O ich więziach z Werresem: J. van Ooteghem: *Verres...*, s. 827—835; por.: A. M. Ward: *Cicero and Pompey in 75 and 70 B. C.* „*Latomus*” 1970, vol. 29, s. 60—62.

⁴⁴ Cic., *Verr.* 2, 2, 38, 95—39, 97.

⁴⁵ Świadczy o tym poparcie, jakie inicjatywa konsulów w sprawie Steniusza zdobyła wśród senatorów (Cic., *Verr.* 2, 2, 39, 95—96). Za dokonaniem reform był, podobnie jak wielu innych, Cyцерon (*Div. in Caec.* 3, 8—9; 8, 26; *Verr.* 1, 14, 41—16, 46; Ps.-Ascon. 220 Stangl. Zob. też: *Verr.* 2, 5, 68, 175; *Leg.* 3, 9, 22; 3, 11, 26). O tym: M. Gelzer: *M. Tullius Cicero*. In: RE. Zweite Reihe. Hlb. 13. Stuttgart 1939, szp. 843; K. Kumaniecki: *Cyцерon i jego współcześni*. Warszawa 1959, s. 105—106. Jest to świadectwo przetasowań powiększających wśród rzymskiej elity grono polityków pragnących zmian w państwie.

⁴⁶ Steniusz został skazany na karę grzywny na przełomie września i października 72 r. Tuż przedtem uciekł do Rzymu (Cic., *Verr.* 2, 2, 36, 89—39, 96). Drugi raz został skazany 1 grudnia tego roku (ibidem, 2, 2, 40, 97—99). Gdy wiadomość o tym dotarła do Rzymu, sprawa ta stała się, między innymi, przedmiotem wystąpienia Palikanusa na zgromadzeniu ludowym (ibidem, 2, 2, 41, 100). Musiało to więc być wkrótce po 10 grudnia, tj. po rozpoczęciu przez niego urzędowania na stanowisku trybuna ludowego.

łów⁴⁷. Inaczej jego postępowanie trudno wytłumaczyć, chociaż nie można wykluczyć istnienia powiązań między wspomnianymi przyjaciółmi Steniusza a Palikanusem oraz interwencji trybuna na ich prośbę. Źródła nie podbudowują jednak tej sugestii.

Wniesienie sprawy Steniusza przed kolegium trybunów ludowych celem uzyskania dlań zezwolenia na pobyt w Rzymie mogło być dziełem Palikanusa. Jednak i w tym wypadku nie można wykluczyć inicjatywy przyjaciół poszkodowanego⁴⁸. Dzięki temu manewrowi w zwalczanie Werresa, a zwłaszcza jego protektorów, wciągnięto wszystkich trybunów. Negatywny stosunek całego kolegium do poczynań namiestnika Sycylii oznaczał także, że poza Palikanusem również pozostali trybunowie, wprawdzie w trudnym do określenia stopniu, czynnie zaangażowali się w walkę z nieprawidłowościami w życiu publicznym. Dla popularów szczególne znaczenie miało to, iż decyzja kolegium oznaczała poparcie ich przywódcy Palikanusa⁴⁹, wzmocnienie jego pozycji wśród kolegów na urzędzie, a w dalszej kolejności także na rzymskiej arenie politycznej. Sprzyjało to wzrostowi aktywności popularów w zabiegach o dokonanie reform.

W obronie Steniusza uczestniczyli politycy i zwykli obywatele z różnych warstw społecznych, o zróżnicowanych poglądach i postawach⁵⁰. Choć z rozmaitych pobudek, walczyli o ten sam cel. Sprawa Steniusza może więc być uważana za przejaw kształtowania się wokół popularów sojuszu sił politycznych, dążących do zreformowania funkcjonującego w Rzymie w latach siedemdziesiątych systemu rządów.

Źródła traktujące o wystąpieniach Palikanusa i lansowanych przez niego koncepcjach, a także to, co powiedziano na temat zabiegów tego trybuna o ich realizację, stanowi podstawę do stwierdzenia, że jego program na pewno zawierał dwa punkty: przywrócenie trybunom ludowym odebranych im przez Sullę uprawnień, równoznaczne z restytucją dawnego znaczenia reprezen-

---

⁴⁷ Zainteresowanie Rzymian skandalami wiążącymi się z zarządkiem prowincji było duże, a dążenie do naprawy owych nieprawidłowości powszechnie akceptowane (Cic., *Verr.* 1, 15, 45). Por.: L. Thommen: *Das Volkstribunat...*, s. 174.

⁴⁸ Ciceron stwierdza jedynie, że kolegium trybunów ludowych zajęło się sprawą Steniusza (*Verr.* 2, 2, 41, 100). Kto ich nią zainteresował, nie wspomina. Za tym, że mógł to być Palikanus, przemawia jego wystąpienie w obronie Steniusza na zgromadzeniu ludowym, świadczące o życzliwości interweniującego dla poszkodowanego. Na to, że mogli to uczynić przyjaciele Steniusza, wskazuje, również mu życzliwa, postawa Cicerona.

⁴⁹ Poza sprawą Steniusza współpraca Palikanusa z jego kolegami na urzędzie jest jeszcze poświadczona pośrednio podczas zawierania przez trybunów ludowych porozumienia z Pompejuszem: Plut., *Pomp.* 21, 4—5; App., *B. C.* 1, 121, 560.

⁵⁰ Źródła świadczą o tym pośrednio. Można jednak uważać, że Steniusza bronili niektórzy senatorowie, a także popierający Palikanusa: ekwici, plebejusze z dolów społecznych i rzymscy proletariusze (o zwolennikach trybuna patrz s. 11—12), czyli zarówno popularzy, jak i optymaci o liberalnych poglądach. Por.: Cic., *Verr.* 2, 2, 34, 82—41, 101.

townej przez nich instytucji, i reformę sądownictwa przez zniesienie senatorskiego monopolu sądowego. Czy w ramach toczonej z optymatami walki Palikanus wysuwał również inne postulaty, trudno powiedzieć, gdyż źródła o tym nie informują. Sprawą Steniusza, jak to wynika z tekstu Cicerona, Palikanus zajął się okazjnie⁵¹. Należy więc mniemać, iż w swych wystąpieniach — poza obroną owego Sycylijczyka — do problemów wiążących się z sytuacją w prowincjach nie nawiązywał.

Wśród wiadomości odnoszących się do działalności tego przywódcy popularów można także znaleźć wzmianki charakteryzujące ją bliżej, zwłaszcza stosowane przezeń metody działania. Informacje te pozwalają twierdzić, że preferował wystąpienia organizowane jawnie, mające instytucjonalną formę i podbudowę. Brak natomiast danych, by inicjował takie, które wykaczały poza ramy ustalone tradycją polityczną, np. demonstracje uliczne, wywieranie nacisku na władze itp.⁵²

Palikanus był politykiem bardzo aktywnym, na okazje do zwalczania optymatów nie czekał, lecz korzystając z przysługujących mu jako trybunowi uprawnień, często zwoływał *contio*, na której forum realizował większość swych zamierzeń. Owe zgromadzenia, prawdopodobnie z powodu emocji, jakie budziły omawiane na nich kwestie, miały burzliwy przebieg. To, co o tym aspekcie działalności Palikanusa wiadomo, jest wystarczającą podstawą do stwierdzenia, iż zgromadzenia ludowe wybrał na główne forum popularów⁵³.

Taka forma aktywności politycznej przywódcy popularów nie była przypadkowa, lecz warunkowana sytuacją wewnętrzną, której najpoważniejszy element, do czasu powrotu Pompejusza z Hiszpanii, stanowiła — w wyniku przezwyciężenia kryzysu, jaki republika przeżywała w latach poprzednich — coraz silniejsza pozycja optymatów⁵⁴. Palikanus musiał więc swe wystąpienia organizować tak, by sprawujący władzę przeciwnicy je tolerowali. Nie mógł zakłócać w Rzymie porządku, by nie dawać pretekstu do otwartego zwalczania ruchu, którym kierował⁵⁵.

⁵¹ Ibidem, 2, 2, 41, 100. Wskazuje na to także przebieg wydarzeń wiążących się ze sprawą Steniusza oraz brak propozycji Palikanusa co do sposobu rozwiązania sprawy Sycylijczyka.

⁵² Cic., *Verr.* 2, 2, 41, 100; *Brut.* 62, 223; Ps.-Ascon. 220 Stangl; J. N. Madvig: *Verfassung...*, s. 477.

⁵³ O przebiegu wystąpień Palikanusa i omawianych na nich kwestiach: Cic., *Verr.* 2, 2, 41, 100; *Brut.* 62, 223; Ps.-Ascon. 220 Stangl. Por.: Ps.-Ascon. 189 Stangl i *Schol. Gron.* 328 Stangl.

⁵⁴ Sytuację republiki w 71 r. w aspekcie wewnętrznym jak i zewnętrznym zarysowano na s. 9–10.

⁵⁵ W latach 74–73 optymaci przerwali działalność popularów, wykorzystując jako pretekst zakłócenie spokoju w Rzymie, a trybuna ludowego G. Licyniusza Macera oskarżono o wzniecenie zaburzeń: Sall., *Hist. frg.* 3, 48, 5–6; 11; 17; Plut., *Luc.* 5, 4; J. van Ooteghem: *Lucius Licinius Lucullus...*, s. 53–54; L. Perelli: *Il movimento popolare nell' ultimo secolo della repubblica.* Torino... Palermo 1982, s. 167.

W przeciwieństwie do poprzednich przywódców popularów pierwsze wystąpienia Palikanusa na forum publicznym są w źródłach ujęte w sposób pewny, a ich czas można określić z dokładnością do kilku dni. Miały one miejsce tuż po objęciu przez niego urzędu trybuna ludowego. Przypuszczalnie niedługo później wystąpił z żądaniami przywrócenia trybunatowi ludowemu dawnego znaczenia i reformy senatorskich sądów⁵⁶.

Zwoływane przez Palikanusa zgromadzenia ludowe cieszyły się wśród Rzymian dużą wziętością⁵⁷. Z jednej strony spowodowane to było jego wymową i popularnością, z drugiej — atrakcyjnością poruszanych na nich spraw, gdyż wysuwane przez niego koncepcje wzbudzały wśród obywateli żywy oddźwięk⁵⁸. Powodem zainteresowania się Rzymian odbudową znaczenia trybunatu ludowego i reformą sądów było przede wszystkim to, że realizację tych zamierzeń uważali oni za podstawę uzdrowienia sytuacji w państwie⁵⁹. Ponadto — jak można sądzić z wypowiedzi ówczesnych polityków z popularami wcale nie związanych — w mniemaniu ludu rzymskiego przywrócona do dawnego znaczenia władza trybuńska miała być narzędziem służącym do obrony obywateli przed niesprawiedliwymi wyrokami sądowymi i innymi szykanami ze strony władz — miała więc stanowić gwarancję bezpieczeństwa⁶⁰.

Z wymienionych powodów ciągle się rozszerzający krąg obywateli dążył do wprowadzenia w życie idei wysuwanych przez przywódców popularów, szczególnie w tej formie, w jakiej lansował je w 71 r. Palikanus. Świadczy to, mimo iż materiał źródłowy nie potwierdza takiej tezy konkretnymi informacjami, że prowadził on bardzo szeroko zakrojoną działalność. Musiał też dysponować wśród obywateli, przede wszystkim wśród mieszkańców Rzymu, mocnym oparciem. Należy też przyjąć, że Palikanus stał wtedy na czele już dobrze rozbudowanego i ugruntowanego ruchu politycznego. Za jego trybunatu

⁵⁶ Dokładnie datować można jedynie interwencję Palikanusa w sprawie Steniusza (por. przyp. 46), związaną jednak z całokształtem działalności tego przywódcy popularów politycznym wydźwiękiem. Ponieważ jest on uważany za kontynuatora L. Kwinkjusza, to restytucję znaczenia trybunatu ludowego jak i reformę sądów (Ps.-Ascon. 189 Stangl; *Schol. Gron.* 328 Stangl) musiał akcentować już w pierwszych wystąpieniach. O nich: P. Wehrmann: *Zur Geschichte...*, s. 21.

⁵⁷ Cic., *Brut.* 62, 223. *Contiones*, na których występował Palikanus, były także bardzo burzliwe: Cic., *Div. in Caec.* 3, 8—9; *Verr.* 1, 15, 43—45; 2, 2, 41, 100; Ps.-Ascon. 220 Stangl. Por. przyp. 7.

⁵⁸ O ich reakcjach na postulaty Palikanusa: Cic., *Div. in Caec.* 3, 8—9; *Verr.* 1, 14, 41—16, 46; 2, 2, 41, 100; Ps.-Ascon. 220 Stangl. O popularności i wymowie tego trybuna: Cic., *Brut.* 62, 223; zob. też: Sall., *Hist. frg.* 4, 43.

⁵⁹ Cic., *Div. in Caec.* 3, 9; *Verr.* 1, 15, 43—45.

⁶⁰ Potwierdzają to wypowiedzi Cycerona, Katulusa (Cic., *Div. in Caec.* 3, 8; *Verr.* 1, 15, 44) oraz reakcja obywateli wobec zamiarów Pompejusza w sprawie diskutowanych reform (*Verr.* 1, 15, 45).

popularzy bez wątpienia stanowili wprowadzie nieformalną, ale liczącą się w Rzymie siłę⁶¹.

Wniosek taki uzasadniają wiadomości źródłowe traktujące o stronnikach Palikanusa. Do pewnego stopnia umożliwiają one także ocenę zasięgu jego wystąpień i ich wpływu na sytuację wewnętrzną republiki.

Do grona zwolenników Palikanusa w pierwszej kolejności należy zaliczyć obywateli z niższych warstw społecznych. Cyceon w swych mowach często określa ich potocznym terminem „*populus Romanus*”⁶². W innych pismach wzmiankuje, iż ów trybun cieszył się sympatią ludzi nieświadomych, niewykształconych („*Palicanus auribus imperitorum*”)⁶³. Oni to, jak wynika z wypowiedzi Arpinaty, dominowali wśród uczestników organizowanych przez Palikanusa zgromadzeń ludowych i udzielali mu szczególnie aktywnie poparcia. Oczywiście przeważali wśród nich mieszkańcy Rzymu, nie wyłączając proletariuszy⁶⁴. Stronnikami przywódcy popularów byli także na pewno obywatele z tych kręgów rzymskiego społeczeństwa, o których interesy szczególnie dbał — co znalazło odbicie w lansowanych przez niego koncepcjach — więc ekwici i tzw. *tribuni aerarii*⁶⁵.

W porównaniu do lat poprzednich wyraźna zmiana w stosunku do ruchu popularów, a zwłaszcza do poczynąń ich obecnego przywódcy i jego programu, dokonała się w łonie rzymskiej elity. Wielu jej przedstawicieli mniej lub bardziej wyraźnie pochwalało krytykę stosunków wewnętrznych panujących w republice i koncepcje reform wysuwane przez popularów, dystansując się jednak od udzielania Palikanusowi czynnego poparcia. Wśród polityków krytycznie nastawionych do ówczesnych realiów na pierwszym miejscu wymienić należy Cyceona, atakującego je chyba najgłośniej, odnoszącego się jednak z dużą rezerwą do koncepcji odbudowy władzy trybunów ludowych. Panujących w Rzymie stosunków nie aprobował także Pompejusz, Krassus czy znani z późniejszej współpracy z popularami L. Aureliusz Kotta i G. Juliusz Cezar⁶⁶. Taka postawa obywateli z najwyższych warstw społecznych, mimo iż przyjęta

⁶¹ Opinię tę, jak i dążenia obywateli potwierdzają informacje o atmosferze politycznej w Rzymie: Cic., *Div. in Caec.* 3, 8—9; *Verr.* 1, 14, 41—16, 48; Ps.-Ascon. 220 Stangl; *Schol. Gron.* 328 Stangl. Por.: Cic., *Verr.* 2, 2, 41, 100; *Brut.* 62, 223; Plut., *Pomp.* 21, 4—5.

⁶² Cic., *Div. in Caec.* 3, 8; *Verr.* 1, 15, 43—45. Podobnie określa ich Pseudo-Askoniusz (220 Stangl).

⁶³ Cic., *Brut.* 62, 223.

⁶⁴ Ps.-Ascon. 220 Stangl.

⁶⁵ Por.: Ibidem; *Schol. Gron.* 328 Stangl. Daje temu wyraz W. E. Heitland: *The Roman Republic...*, Vol. 3, s. 16: „The Knights were won by the promise of a reform of the jury-court”.

⁶⁶ Cic., *Div. in Caec.* 3, 8—9; *Verr.* 1, 14, 41—16, 46; 2, 2, 41, 100; 2, 5, 68, 175; *Phil.* 1, 8, 20; Suet., *Iul.* 5; Plut., *Pomp.* 21, 4—5; Ps.-Ascon. 220 Stangl; *Schol. Gron.* 328 Stangl. Por.: L. Ross Taylor: *Party...*, s. 219, przyp. 44; E. S. Gruen: *The Last Generation...*, s. 28—29. O stosunku Cyceona do trybunatu ludowego: Y. Thomas: *Cicéron, le Sénat et les tribuns de la plèbe*. „Revue Historique de Droit Français et Etranger” 1977, vol. 55, s. 189—210; L. Perelli: *Note*

z zupełnie innych pobudek niż te, którymi kierowali się popularzy, świadczy jednak o tym, że idea przeprowadzenia reform dojrzała i w tych sferach, zyskując coraz więcej zwolenników.

Mimo to wśród arystokracji senatorskiej dążenia takie miały wciąż wielu przeciwników, w dodatku bardzo wpływowych. Byli to politycy zaliczani do konserwatywnego skrzydła optymatów, sprzeciwiający się przeprowadzeniu w państwie nawet powierzchownych zmian. Przewodzili im: pogromca Marka Emiliusza Lepidusa, konsul z 78 r. Kwintus Lutacjusz Katulus, brat Lukullusa, konsul z 73 r. Marek Terencjusz Warron Lukullus, Kwintus Cecyliusz Metellus Pius oraz związany z nimi słynny mówca Kwintus Hortenzjusz Hortalus, wybrani na stanowiska konsulów na 69 r. dzięki poparciu i zaangażowaniu całej *nobilitas* oraz przekupstwu wyborczym. Ponadto do grona owych polityków należeli Marek i Lucjusz Metellusowie czy Gajusz Skrybnius Kurion, konsul z 76 r.⁶⁷

Owa ewolucja w poglądach dowodzi jednak, że pod koniec lat siedemdziesiątych na rzymskiej arenie politycznej zachodziły ciągle przemiany w układzie sił między zwolennikami i przeciwnikami sullańskich porządków państwowych. Popularzy rośli w siłę i zdobywali coraz powszechniejszą akceptację dla swych zamierzeń, natomiast zwolennicy utrzymania *status quo* — konserwatywny odłam optymatów — tracili wpływy i byli coraz bardziej izolowani⁶⁸.

To, co powiedziano o stronnikach Palikanusa oraz o stanowisku, jakie wobec niego zajęła część polityków należących do warstwy senatorskiej, dowodzi, że jego działalność miała bardzo szeroki zasięg. Najważniejszym jej efektem było doprowadzenie do powstania wrogiej optymatom koalicji wszystkich, poza senatorską, warstw społecznych⁶⁹. W dużym stopniu sprzyjało temu panujące wśród optymatów rozbieżności polityczne. Sytuacja taka dawała jednocześnie podstawę silnej pozycji Palikanusa i kierowanego przez niego ruchu.

Biorąc wymienione ustalenia pod uwagę, można twierdzić, że w 71 r. wytworzyły się w Rzymie czynniki szczególnie sprzyjające realizacji lansowanych przez tego przywódcę popularów reform. Tendencje te wzrosły

sul tribunato della plebe nella riflessione ciceroniana. „Quaderni di storia” 1979, vol. 5, s. 285—303.

⁶⁷ Świadczy o tym wrogię nastawienie wielu obywateli do Pompejusza po przywróceniu przez niego pełni władzy trybunom ludowym (Ps.-Ascon. 220 Stangl). Zob. też: K. Kumaniecki: *Cyzeron...*, s. 109—117; idem: *Literatura rzymska. Okres cyceroński*. Warszawa 1977, s. 161—162, 203—204; A. M. Ward: *Seven Leading Optimates*. In: idem: *Marcus Crassus...*, s. 14—16.

⁶⁸ O tym: Cic., *Div. in Caec.* 3, 8—9; *Verr.* 1, 14, 41—16, 46; 2, 2, 38, 95—41, 101; 2, 5, 68, 175; Plut., *Pomp.* 21, 4—5; Ps.-Ascon. 220 Stangl. Być może, iż na pogłębienie tego procesu oraz rozłamu wśród optymatów obliczona była, wysunięta przez Palikanusa, koncepcja reformy trybunałów *de repetundis*.

⁶⁹ Na ten rezultat działalności Palikanusa badacze nie zwrócili uwagi. Zob. literaturę z przyp. 3.

jeszcze bardziej po przystąpieniu przez Palikanusa do dalszych działań, które w jeszcze większym stopniu zmieniły układ sił na korzyść popularów. Wiązały się one z powrotem do Italii Pompejusza, po zakończeniu przezeń walk w Hiszpanii.

Wydarzenie to wzbudziło w Rzymie wielkie zainteresowanie i wpłynęło na ożywienie życia politycznego. Wraz z przybyciem zwycięskiego wodza zaczęły się bowiem rozchodzić pogłoski, że nie zamierza on rozpuścić armii, lecz pragnie ją wykorzystać do realizacji ambitnych planów mających mu zapewnić dominującą pozycję w państwie. Wytworzyło to napiętą atmosferę. Niecierpliwie wyczekiwano na wyjaśnienie sytuacji. Jedni darzyli Pompejusza dużym szacunkiem i wiązali z jego zamiarami tym większe nadzieje. Inni żywili w stosunku do niego podejrzania, a nawet obawy⁷⁰. Podobne postawy wśród obywateli dominowały również podczas przemarszu jego legionów przez Italię. Wśród witających go po drodze wielu czyniło to szczerze, z własnej woli. W nie mniejszej jednak liczbie byli również tacy, którymi kierował strach, chęć przypodobania się czy wyrachowanie⁷¹.

Wyjaśnienia Pompejusza i publicznie złożone deklaracje niewiele zmieniły. Jego twierdzenie, że rozpuści wojska po odbyciu triumfu, oraz wystawienie swojej kandydatury do konsulatu na 70 r. stały się źródłem nowych pogłosek, które pogłębiły atmosferę niepewności w mieście⁷². Jak wynika z relacji Plutarcha, po Rzymie rozeszły się wtedy wiadomości, iż Pompejusz bardziej sprzyja ludowi niż senatowi. Twierdzono także, iż zamiarem tego polityka jest przywrócenie trybunatu ludowego do dawnego znaczenia oraz przeprowadzenie reformy sądów tak, by sprzyjały rzeszom rzetelnych ludzi⁷³.

Skomplikowało to położenie optymatów: oznaczało bowiem, że przybył im nowy i to potężny przeciwnik⁷⁴. W takiej sytuacji władze państwowe musiały się szybko zdecydować, jaką wobec niego przyjąć linię postępowania. Zaakcep-

⁷⁰ Plut., *Pomp.* 21, 3; Th. Mommsen: *Römische Geschichte*. Bd. 3. Berlin 1889, s. 98–100; o planach Pompejusza: M. Gelzer: *Pompeius...*, s. 63.

⁷¹ Plut., *Pomp.* 21, 3.

⁷² Ibidem, 21, 4.

⁷³ Ibidem. Według H. Lasta (CAH, vol. 9, s. 333) pogłoski te miał wywołać sam Pompejusz. W. S. Anderson (*Pompey, his Friends and the Literature of the First Century B. C.* Berkeley—Los Angeles 1963, s. 3) twierdzi, iż Pompejusz maszerując na Rzym „was clearly a popularis”.

⁷⁴ Pompejusz dysponował oddaną sobie armią. Ponadto, ze względu na atrakcyjność swych zamierzeń (Plut., *Pomp.* 21, 3–4), był w stanie pozyskać poparcie popularów i ich zwolenników, a tym samym osiągnąć wielką popularność. Według E. Badiana (*Foreign Clientelae. 264–70 B. C.* Oxford 1958, s. 280) i R. Seagera (*Pompey. A Political Biography*. Los Angeles 1979, s. 20) władze państwowe nie były pewne lojalności Pompejusza już kilka lat wcześniej. O ich podejrzaniach i stosunku wobec Pompejusza w 71 r.: M. Gelzer: *Das erste Consulat des Pompeius und die Übertragung der grossen Imperien*. In: idem: *Kleine Schriften*. Bd. 2. Wiesbaden 1962, s. 158–159.

towanie żądań Pompejusza byłoby naruszeniem podstawowych zasad ustrojowych wprowadzonych przez Sullę, a w dalszej kolejności, po osiągnięciu przez Pompejusza konsulatu, oznaczałoby jego dominację w republice. Ich zignorowanie mogło doprowadzić do interwencji zwycięskiego wodza w Rzymie na czele wojsk, a więc do zaburzeń wewnętrznych, a być może wojny domowej. W najlepszym wypadku odrzucenie postulatów Pompejusza mogło spowodować zmaterializowanie się sojuszu między nim a popularami⁷⁵; w wyniku tego nastąpiłaby pełna izolacja optymatów, czego następstwa byłyby także niebezpieczne, gdyż prawdopodobnie doszłoby do zasadniczych reform politycznych.

Mimo takich perspektyw, w wyniku nacisków skrajnie konserwatywnego skrzydła optymatów, żądania Pompejusza od razu spotkały się z negatywnym przyjęciem⁷⁶.

Z punktu widzenia popularów pogłoski o zamiarach Pompejusza wskazywały na możliwość pozyskania nowego sojusznika, a tym samym wzrost szans na odniesienie w konfrontacji z optymatami ostatecznego sukcesu⁷⁷. Z tego powodu, jak wynika z informacji Plutarcha, aktywność popularów wzrosła, a ich wystąpienia przybrały bardziej zdecydowany charakter. Stało się to za przyczyną ich przywódcy, trybuna ludowego M. Lolliusza Palikanusa. Pobyt Pompejusza pod Rzymem, a zwłaszcza jego trudną sytuację wywołaną nieprzychylnym względem niego stanowiskiem władz, Palikanus postanowił wykorzystać do zacieśnienia współpracy popularów ze sławnym wodzem, dążąc do nadania jej form korzystnych dla obu stron. Dlatego z inicjatywy trybuna doszło do zwołania pod miastem *contio*, w której udział wziął również Pompejusz. Przedmiot obrad, któremu, jak należy wnosić ze źródeł, poświęcono wówczas najwięcej uwagi, stanowiła sprawa przywrócenia trybunom ludowym pełni uprawnień⁷⁸. Bardziej konkretnym rezultatem poczynań Pali-

⁷⁵ Nieco inaczej akcentuje to Plutarch (*Pomp.* 21, 4). Skłonności takie Pompejusz miał żyć już wcześniej: Sall., *Hist. frg.* 3, 48, 23. O groźbie wybuchu wojny domowej w Rzymie wspomina Plutarch (*Pomp.* 21, 3) oraz Appian, ale na tle rywalizacji między Pompejuszem a Krassusem: *B. C.* 1, 121.

⁷⁶ Opór arystokracji senatorskiej wobec żądań Pompejusza jest poświadczony pośrednio. Por.: Plut., *Pomp.* 21, 4–5; App., *B. C.* 1, 121, 560–561; a także: Sall., *Hist. frg.* 4, 43–47; P. A. Brunt: *Social Conflicts in Roman Republic*. London 1971, s. 114; A. Heuss: *Römische Geschichte*. Braunschweig 1971, s. 193–194. Owym konserwatywnym optymatom przewodzili zapewne członkowie wrogiej Pompejuszowi *factio* Metellusów. O rywalizacji między Metellusami a Pompejuszem: E. S. Gruen: *Pompey, Metellus Pius and the Trials of 70–69 B. C.: The Perils of Schematism*. „American Journal of Philology” 1971, vol. 92, s. 1–16; B. W. Twymann: *The Metelli, Pompeius and Prosopography*. In: ANRW. Teil 1: *Von dem Anfangen Roms bis zum Ausgang der Republik*. Bd. 1. Berlin–New York 1972, s. 816–874.

⁷⁷ Głównie dzięki możliwości wywierania na władze nacisku (armia pod Rzymem) i pogłębieniu się izolacji optymatów. Nie bez znaczenia był także wpływ stanowiska Pompejusza na postawę mieszkańców miasta, powodujący rozrost szeregów popularów.

⁷⁸ Sall., *Hist. frg.* 4, 43–47; Plut., *Pomp.* 21, 5. O interpretacji owego tekstu Sallustiusza patrz komentarz B. Maurenbrechera: *C. Sallusti Crispi...* Fasc. 2: *Fragmenta*, s. 172–175.

kanusa, o czym zapewne wiedzieli jednak tylko nieliczni, było zawarcie porozumienia między trybunami ludowymi a Pompejuszem, wymierzonego przeciwko optymatom⁷⁹.

Z wiadomości pochodzących od Appiana wynika, że Pompejusz obiecał trybunom ludowym przywrócenie odebranych im przez Sulłę uprawnień. Jakże były zobowiązania trybunów względem partnera, dziejopis nie informuje. Z kontekstu wynika jednakże, że mieli oni, tj. chyba głównie Palikanus kierujący popularami, pomóc Pompejuszowi w osiągnięciu konsulatu; w jaki sposób miało to nastąpić, można się jedynie domyślać: prawdopodobnie Pompejuszowi chodziło o spopularyzowanie jego kandydatury wśród mieszkańców Rzymu, nasilenie agitacji na jego rzecz oraz prowadzenie przez trybunów takiej działalności, która ukazałaby władzom brak perspektyw dla ich polityki i skłoniłaby je do zaakceptowania jego żądań⁸⁰.

Choć źródła nie zawierają żadnych sugestii w tym względzie, jest oczywiste, że porozumienie zawarte przez trybunów ludowych z Pompejuszem otwiera w działalności popularów w 71 r. nowy etap. Od tego momentu dla całego ugrupowania sprawą pierwszoplanową stało się doprowadzenie do zaaprobowania przez władze kandydatury Pompejusza do urzędu konsula, a następnie zapewnienie mu sukcesu w wyborach. Do czasu ich zakończenia kwestie programowe musiały zejść na dalszy plan. Przedsięwzięcie to wymagało czynnego zaangażowania się całego ugrupowania. Można więc zakładać, że do czasu sfinalizowania wyborów konsularnych popularzy, a zwłaszcza ich

---

Zdaniem tego badacza Pompejusz publicznie wtedy oświadczył, iż zamierza restytuować władzę trybunską i zreformować sądy. Zob. też: W. Drumann, P. Groebe: *Geschichte Roms in seinem Übergange von republikanischen zur monarchischen Verfassung*. Bd. 4. Leipzig 1908, s. 399–400; J. Martin: *Die Popularen...*, s. 9; L. Thommen: *Das Volkstribunat...*, s. 177.

⁷⁹ Najlepiej informuje o nim Appian (*B. C.* 1, 121, 560). Wzmiankuje jednak jedynie o zobowiązaniach Pompejusza wobec trybunów ludowych. Wnioski w tej sprawie można uzupełnić na podstawie relacji Plutarcha (*Pomp.* 21, 4–5), ale tylko w połączeniu z danymi Appiana. Wystarcza to do stwierdzenia, że porozumienie wtedy zawarto, a deklaracja Pompejusza złożona trybunom nie była tylko kokietowaniem polityków mających wpływ na postawę przyszłych wyborców. Th. Mommsen (*Römische Geschichte...*, s. 101) sugeruje, iż do tego porozumienia przystąpił także Krassus. Por.: J. van Ooteghem: *Pompée...*, s. 139; J. R. Hawthorn, C. Macdonald: *Roman Politics 80–44 B. C.* London 1960, s. 4–5; L. Perelli: *Il movimento...*, s. 169–170.

⁸⁰ Appian (*B. C.* 1, 121, 560) obietnice złożone trybunom przez Pompejusza kojarzy z trudnościami, jakie napotkał on przy staraniach o konsulat. Potwierdza to Plutarch (*Pomp.* 21, 5). Th. Mommsen (*Römische Geschichte...*, s. 101) sugeruje jedynie, że owo porozumienie zapewniło i Pompejuszowi i Krassusowi konsulat. L. Ross Taylor (*Party Politics...*, s. 20) jest zdania, iż m.in. ów układ z trybunami był potrzebny Pompejuszowi do zmuszenia senatu do ustępstw. J. Martin (*Die Popularen...*, s. 18) zwraca uwagę, że Pompejusz „Unterstützung für seine Bewerbung um den Konsulat brauchte...” Por.: H. C. Boren: *The Roman Republic*. Princeton 1965, s. 70.

przywódca i jego współpracownicy musieli rozwinąć na forum publicznym szczególną aktywność⁸¹.

Sojusz ten miał również duże znaczenie dla Pompejusza. Najbardziej akcentuje to Plutarch. Stwierdza on, że dla owego wodza porozumienie z trybunami okazało się nad wyraz szczęśliwe i cenne: odtąd będąc w potrzebie, zawsze mógł liczyć na wsparcie partnerów, którzy neutralizowali poczynania jego przeciwników zamierzających pokrzyżować mu zamiary⁸².

Precyzyjne datowanie porozumienia zawartego między Pompejuszem a trybunami ludowymi nie jest możliwe. Z materiałów źródłowych wynika jedynie, że zostało ono osiągnięte szybko, a zatem w niedługim czasie po przybyciu Pompejusza pod Rzym. Spostrzeżenie to jednak kwestii nie wyjaśnia, gdyż powrót tego wodza z Hiszpanii jest datowany bardzo rozbieżnie⁸³.

Wpływ na szybkie zawarcie układu miało kilka przyczyn. Jak wiadomo, Pompejusz już dawniej, jeszcze przebywając w Hiszpanii, miał być skłonny do nawiązania współpracy z popularami. Z tych czasów wywodzily się także jego pierwsze tarcia z optymatami⁸⁴. Do poparcia ich wrogów nie trzeba go więc było nakłaniać. Podjęcie przez Pompejusza decyzji o porozumieniu się z trybunami ludowymi przyspieszyła konieczność szybkiego zmuszenia władz do zaaprobowania jego kandydatury na urząd konsula i legalnego przyjęcia go do grona oficjalnych kandydatów, gdyż czas dokonania tej czynności był ściśle określony⁸⁵.

Nie da się również ustalić, kto był inicjatorem układu zawartego między Pompejuszem a trybunami ludowymi, gdyż źródła nie dostarczają tutaj danych. Można jedynie stwierdzić, że urzeczywistnienie sojuszu leżało przede wszystkim w interesie popularów, ale i ich partnerowi znacznie ułatwiło

⁸¹ Oprócz informacji Plutarcha (*Pomp.* 21, 5) brak o tym danych. Wniosek ten podbudowują jednak wiadomości o sojuszu Pompejusza z trybunami i jego efektach: App., *B. C.* 1, 121, 560 oraz Plut., *Pomp.* 21, 4; zob. też: Sall., *Hist. frg.* 4, 48; Plut., *Pomp.* 22, 1; Crass. 12, 1.

⁸² Plut., *Pomp.* 21, 5; por.: T. Rice Holmes: *The Roman Republic...*, s. 162.

⁸³ Pod Rzymem Pompejusz miał stanąć po pokonaniu resztek niewolników, najwcześniej na wiosnę 71 r., a najpóźniej pod koniec pierwszej połowy tego roku (na pewno przed wyborami, które odbyły się w lipcu): W. Drumann, P. Groebe: *Geschichte...*, Bd. 4, s. 395, przyp. 5; J. Linderski: *Rzymskie zgromadzenia...*, s. 108. Do zawarcia owego porozumienia doszło bezpośrednio po wysunięciu przez Pompejusza żądania konsulatu i triumfu: Plut., *Pomp.* 21, 4—5; App., *B. C.* 1, 121, 560.

⁸⁴ O tym: Sall., *Hist. frg.* 2, 47, 6; 14; 2, 98; 3, 48, 21—22. W 73 r. bardzo pewnie wypowiadał się na ten temat G. Licyniusz Macer: Sall., *Hist. frg.* 3, 48, 23. Pośrednio do tych spraw nawiązuje Cyceon: *Leg. Man.* 21, 62. O stosunku optymatów do Pompejusza: J. van Ooteghem: *Pompée...*, s. 138—139; E. Badian: *Foreign Clientelae...*, s. 280; R. Seager: *Pompey...*, s. 20.

⁸⁵ O czasie i sposobie dokonywania *professio*: J. Linderski: *Rzymskie zgromadzenia...*, s. 52—73, zwłaszcza 58—68. O przypadku Pompejusza w 70 r.: s. 109—110. Por. też: idem: *Were Pompey and Crassus Elected in Absence to their First Consulship?* In: *Mélanges offerts à K. Michałowski*. Warszawa 1966, s. 523—526.

zrealizowanie jego zamiarów⁸⁶. Trudno jednak na podstawie tak ogólnej sugestii wysuwać konkretne wnioski w tej kwestii.

Źródła milczą również w innym przypadku. Dla okresu sprzed wyborów konsularnych na 70 r. nie poświadczają ani jednej publicznej deklaracji, zarówno ze strony trybunów ludowych, jak i Pompejusza, którą chociaż pośrednio potwierdzono by zawarcie wspomnianego porozumienia⁸⁷. Brak także dowodów na to, by w tym czasie Pompejusz poparł oficjalnie dążenia popularów i *vice versa*⁸⁸. Takie postawy trybunów, zwłaszcza Palikanusa i Pompejusza, miały zapewne przyczyny natury politycznej. Mogły być również spowodowane wymogami taktycznymi; należy przypuszczać, iż ujawnienie porozumienia utrudniłoby Pompejuszowi osiągnięcie konsulatu, a co za tym idzie — mogłoby również oddalić w czasie odbudowę znaczenia trybunatu ludowego. Kalkulacje takie nie są pozbawione podstaw. Dla optymatów, w tym także należących do umiarkowanego skrzydła i będących za uzdrowieniem stosunków w republice, wiadomości o nawiązaniu przez Pompejusza współpracy z popularami byłyby zapewne sygnałem, że w wypadku osiągnięcia przez niego konsulatu dojdzie w Rzymie do znacznie szerszych zmian, niż oni by sobie życzyli⁸⁹.

Doprowadziłyby to zapewne do konsolidacji całego ugrupowania optymatów pod kierownictwem jego konserwatywnych przywódców, a to oznaczałoby stawienie zdecydowanego oporu wszelkim przedsięwzięciom popularów i Pompejusza. Wówczas miałby on do wyboru albo rezygnację z własnych ambicji, albo interwencję w Rzymie na czele podległych mu wojsk. Wobec takiej perspektywy korzystniejszym rozwiązaniem było oczywiście zmuszenie przeciwników do ustępstw środkami politycznymi. To jednak wymagało zachowania układu Pompejusza z trybunami w tajemnicy. Miało to jeszcze jeden plus: gdyby optymaci nie chcieli pójść na ustępstwa, Pompejusz mógł ich

⁸⁶ Potwierdza to Plutarch (*Pomp.* 21, 5). Podobnie T. Rice Holmes: *The Roman Republic...*, s. 162. M. Gelzer (*Das erste Consulat...*, s. 159) stwierdza natomiast: „Nach unserer bisherigen Untersuchung hat offenbar Lollius die Initiative gehabt [...]”

⁸⁷ Por.: Plut., *Pomp.* 21, 4—5; App., *B. C.* 1, 121, 560. Plutarch informuje jedynie o nawiązujących do planów Pompejusza pogłoskach. Appian o przyrzeczeniu Pompejusza danym trybunom, ale nie mówi, że uczynionym publicznie.

⁸⁸ Na podstawie wieloznacznych fragmentów *Historii* Sallustiusza (4, 45—47) B. Maurenbrecher (*C. Sallusti Crispi... Fasc. 2: Fragmenta*, s. 172—175) sugeruje, iż na *contio*, zwołanej przez Palikanusa pod miastem przed wyborami, Pompejusz podjął zobowiązania wobec popularów (por. przyp. 78). J. Linderski (*Rzymskie zgromadzenia...*, s. 108) opierając się na tekstach Plutarcha i Appiana (zob. przyp. 87) twierdzi, iż „Pompejusz [...] jeszcze jako kandydat zapowiadał podjęcie starań o całkowite odnowienie władzy trybunskiej [...]”. Gdyby przypuszczenia owych historyków były prawidłowe, należałoby przyjąć, że Pompejusz już wtedy ujawnił współpracę z popularami.

⁸⁹ Część rzymskiej elity, jak np. Ciceron (zob. przyp. 45), była za przeprowadzeniem reform. Nie znaczy to jednak, iż owi politycy byli zwolennikami popularów i ich programu. Por.: K. Kumaniecki: *Literatura...*, s. 203; a także przyp. 66.

szantażować groźbą zawarcia sojuszu z ich wrogami. Był to oręż nie do pogardzenia, a jego znaczenie podnosiły kursujące po Rzymie pogłoski o politycznych sympatiach młodego wodza⁹⁰. Wyjaśnienia wymaga jeszcze jedna kwestia. Ze wzmianki Appiana odnoszącej się do omawianego układu wynika, że partnerami Pompejusza, reprezentującymi wtedy popularów, byli trybunowie ludowi⁹¹. Mimo, iż słowa dziejopisa są konkretne w treści, kontekst, do którego należy je odnieść, tj. ówczesna sytuacja polityczna i nie we wszystkich szczegółach nam znane wydarzenia w Rzymie, powoduje, że jego stwierdzenia nie w pełni są jasne.

Na podstawie tego, co o działalności popularów w 71 r. oraz ich przywódcy M. Lolliuszu Palikanusie dotąd powiedziano, jest oczywiste, że ze strony owego ruchu politycznego finalizacją umowy z Pompejuszem zajmował się głównie ten trybun ludowy. Informacja Appiana dowodzi jednak, że w pertraktacjach z Pompejuszem w trudnym do określenia stopniu brali także udział inni trybunowie⁹². Prawdopodobnie dziejopis ten mówiąc o uczestnictwie trybunów w tym wydarzeniu, miał na myśli całe kolegium. Do wysunięcia takiej tezy upoważnia szczególnie fakt wcześniejszego zajęcia przez wszystkich trybunów zgodnego i po myśli Palikanusa stanowiska w sprawie Steniusza, niekorzystnego dla Werresa i jego protektorów Metellusów, stanowiących ostoję konserwatywnego skrzydła optymatów⁹³.

Jeżeli zatem nasze przypuszczenia co do wspomnianego sformułowania Appiana są prawidłowe, to w odniesieniu do 71 r. dysponowalibyśmy dwoma potwierdzonymi źródłowo faktami zaangażowania się całego (w ostatnim wypadku na pewno co najmniej większości) kolegium trybunskiego przeciwko optymatom, i to w odstępie kilku miesięcy. A zatem za trybunatu Palikanusa prawdopodobnie wszyscy jego koledzy na urzędzie współpracowali zarówno z nim, jak i z kierowanym przez niego ugrupowaniem⁹⁴. Trudno się wypowiadać co do ich aktywności, gdyż uniemożliwiają to szczątkowe informacje

⁹⁰ Plut., *Pomp.* 21, 3—5.

⁹¹ App., *B. C.* 1, 121, 560.

⁹² Fakt ten, mimo iż nie stwierdzony wyraźnie, trzeba uznać za oczywisty. Podobnie, również nie eksponowaną, dominującą rolę Palikanusa w rokowaniach z Pompejuszem. Także ze wzmianek Pseudo-Askoniusza wynika, że w 71 r. Pompejusz kontaktował się z popularami za pośrednictwem tego trybuna (Ps.-Ascon. 189 i 220 Stangl). Zdaniem M. Gelzera (*Pompeius...*, s. 64) „In der Nähe der Stadt eingetroffen, trat er [Pompejusz — N. R.] dann sogleich in Verhandlungen mit Palicanus [...]”. R. Syme (*Ten Tribunes...*, s. 57) uważa natomiast, iż: „M. Lollius Palicanus (it is clear) was one of the tribunes of that year, conducting negotiations with the army commanders Pompeius and Crassus [...]”.

⁹³ Cic., *Verr.* 2, 2, 41, 100. Szerzej o tym patrz na s. 14—17.

⁹⁴ Dotąd bywało raczej odwrotnie. Na przykład w 76 r. prooptymacką orientację reprezentowali trybunowie, do których odwołał się o pomoc sullańczyk G. Antoniusz Hybryda, zagrożony skazującym wyrokiem: Ascon. 65 Stangl; Plut., *Caes.* 4, 1—2. W 73 r. optymatów popierali wszyscy trybunowie z wyjątkiem G. Licyniusza Macera: Sall., *Hist. frg.* 3, 48, 2—6.

źródłowe⁹⁵. Z pewnością jednak pod tym względem ustępowali oni, i to znacznie, Palikanusowi — uznanemu powszechnie przywódcy popularów.

Należy mniemać, że na postawę owych trybunów w decydującym stopniu wpłynął rozwój sytuacji w Rzymie. W 71 r. postępował on w takim kierunku, że wiązanie się z popularami i ich przywódcą nie wymagało wielkiego hartu ducha, głębokich przekonań czy odwagi⁹⁶. Niemniej jednak, abstrahując od motywów, które skłoniły całe kolegium trybuńskie do zajęcia jednolitego stanowiska, fakt ten z politycznego punktu widzenia miał swoją wymowę, świadczył bowiem o postępującym w Rzymie procesie konsolidacji tych sił, które opowiadały się za bezwłocznym przeprowadzeniem reform⁹⁷.

Po zawarciu układu z Pompejuszem popularzy kontynuowali także dotychczasową działalność, prowadząc agitację na rzecz przywrócenia trybunom pełni władzy i zreformowania senatorskich sądów. Równocześnie, choć w źródłach nie jest to wyraźnie poświadczane, zarówno Pompejusz, jak i jego sojusznicy intensywnie zabiegali o oficjalne przyjęcie go w poczet kandydatów starających się o urząd konsula na 70 r.⁹⁸

Jak długo te starania trwały, jaką przybierały formę i jaki miały przebieg, nie sposób powiedzieć. W źródłach brak na ten temat informacji. Wiadomo jedynie, że ich ostatecznym efektem była zgoda optymatów na żądania Pompejusza. O owej zmianie frontu, dokonanej przez nieprzyjaznych Pompejuszowi polityków, świadczyła specjalna uchwała senatu uchylająca formalne przeszkody wynikające ze zbyt młodego wieku i niekonwencjonalnego przebiegu jego kariery publicznej, stojące mu na drodze do dokonania *professio*, i otwierająca przed nim realną perspektywę osiągnięcia konsulatu⁹⁹.

Cyceron dostarcza w tej sprawie interesującej wiadomości. Zgodnie z jego sugestiami główną rolę w doprowadzeniu do podjęcia wspomnianej uchwały

⁹⁵ Jedynymi wzmiankami o ich współpracy z popularami są notki Cycerona (*Verr.* 2, 2, 41, 100) i Appiana (*B. C.* 1, 121, 560), którzy owe informacje podają bez komentarzy.

⁹⁶ W tym roku władze nie zwalczały popularów. Poprzednio było inaczej. W 76 r. G. Sycyniusz podniósł śmierć. W 74 r. L. Kwinkejusz, a w 73 r. G. Licyniusz Macer również byli atakowani. Por.: Sall., *Hist. frg.* 2, 27; 3, 48, 2—10; Plut., *Luc.* 5, 4; P. Wehrmann: *Zur Geschichte...*, s. 18—20; J. van Ooteghem: *Lucius Licinius Lucullus...*, s. 53—54; L. Perelli: *Il movimento...*, s. 167.

⁹⁷ Zgodność trybunów jest także dowodem, że wcześniejsze wpływy — opanowanych przez optymatów — władz w kolegiach trybuńskich uległy likwidacji.

⁹⁸ Plut., *Pomp.* 21, 5. Nie jest wykluczone, iż owe działania połączono w jedną kampanię polityczną, gdyż skoro Pompejusz obiecywał reformę sądów i restytucję trybuńskiej władzy, wzajemnie się uzupełniały.

⁹⁹ Cic., *Leg. Man.* 21, 62. O stanowisku optymatów: Plut., *Pomp.* 22, 1; *Crass.* 12, 1. Por.: T. Rice Holmes: *The Roman Republic...*, s. 163. Zarządzenia Sulli pozwalały objąć konsulat po skończeniu 42 r. życia oraz uprzednim piastowaniu kwestury i pretury. W 71 r. Pompejusz nie miał jeszcze 36 lat i nie pełnił wspomnianych urzędów. Zob.: Liv., *per.* 97; *Val. Max.* 8, 15, 8; *Gell.* 14, 7. O *lex Cornelia de magistratibus*: G. Rotondi: *Leges...*, s. 351; J. Linderski: *Rzymskie zgromadzenia...*, s. 108.

odegrali optymaci zaliczani do grona najbardziej konserwatywnych polityków. Jednym z nich był Kw. Lutacjusz Katulus. Jego partnerów nie znamy, zapewne byli nimi jego współpracownicy. Ze słów Arpinaty nie wynika, czy ktoś spośród nich wystąpił z inicjatywą uchwalenia takiej decyzji. Wiadomo jednak, że właśnie ta grupa optymatów przyczyniła się w sposób decydujący do jej przeforsowania¹⁰⁰.

Powodowany takim obrotem sprawy swoją kandydaturę do konsulatu zgłosił również Marek Licyniusz Krassus. Miał przy tym, jak twierdzi Plutarch, zwrócić się o pomoc do Pompejusza, który nie zwlekając, starania te poparł¹⁰¹. Biograf ten pisząc o tym, nie wspomina popularów ani ich przywódcy, co jednakże ich udziału nie wyklucza. Trudno jednak w związku z tym powiedzieć — a dla omawianych spraw nie jest to bez znaczenia — czy Pompejusz uczynił to w porozumieniu ze swymi sojusznikami, czy też pomógł Krassusowi wyłącznie z własnej inicjatywy, kierowany osobistymi kalkulacjami¹⁰².

Brak również szerszych informacji źródłowych o działaniach, jakie potem popularzy podjęli wspólnie z Pompejuszem, a być może i z Krassusem, by obydwom zapewnić zwycięstwo w wyborach. Można się domyślać, iż działania takie prowadzono bardzo intensywnie, gdyż obaj odnieśli sukces bez większych kłopotów, przy czym Pompejusz uzyskał najwięcej głosów i wybrany został na pierwszym miejscu. Pozwala to w pełni docenić atuty, którymi, prowadząc kampanię wyborczą, dysponowali obydwaj kandydaci — stojące pod Rzymem armie, a zwłaszcza poparcie popularów¹⁰³.

Po wyborach konsularnych działalność popularów i ich przywódcy M. Lolliusza Palikanusa potoczyła się dawnym torem. Na plan pierwszy powróciły problemy, o których realizację ugrupowanie to walczyło od kilku lat. Na temat tego etapu wystąpień Palikanusa i kierowanego przez niego

¹⁰⁰ Cic., *Leg. Man.* 21, 62.

¹⁰¹ Plut., *Pomp.* 22, 1; *Crass.* 12, 1; App., *B. C.* 1, 121, 560.

¹⁰² Prawidłowa wydaje się pierwsza sugestia, zwłaszcza w świetle późniejszej współpracy Krassusa z Pompejuszem podczas znoszenia ograniczeń nałożonych na trybunał ludowy przez Sullę. Pomoc udzieloną wtedy Pompejuszowi przez Krassusa należy chyba interpretować jako spłatę zobowiązań zaciągniętych wobec popularów w czasie starań o konsulat. O owej współpracy: R. Seager: *Pompey...*, s. 24; A. M. Ward: *Marcus Crassus...*, s. 104.

¹⁰³ Plut., *Pomp.* 21, 3—5; *Crass.* 12, 1; App., *B. C.* 1, 121, 560. Por.: P. A. Brunt: *The Roman Mob. „Past and Present”* 1966, vol. 35, s. 19; D. Stockton: *The First Consulship...*, s. 206—207. O znaczeniu armii Pompejusza i Krassusa w przetargach z senatem: F. B. Marsh: *The Armies of Pompey and Crassus in 70 B. C.* In: idem: *A History of the Roman World from 146 to 30 B. C.* London—New York 1971, s. 385—386. O rezultacie wyborów: L. Ross Taylor, T. R. S. Broughton: *The Order of the Consul's Names in the Yearly Lists. „Memoirs of the American Academy in Rome”* 1949, vol. 19, s. 6 i 12, przyp. 32; J. Linderski: *Rzymskie zgromadzenia...*, s. 110.

ruchu dysponujemy tylko świadectwami pośrednimi¹⁰⁴. Na ich podstawie można jednak twierdzić, że aktywność popularów nadal była duża. Właśnie wtedy w prowadzonej przez nich kampanii politycznej na rzecz dokonania reform, po raz pierwszy oficjalnie wziął udział Pompejusz, i to niezwłocznie po odniesieniu sukcesu w wyborach¹⁰⁵.

Uczestnicząc w wiecu zwołanym przez Palikanusa poza granicami miasta desygnowany konsul pierwszy raz publicznie zadeklarował swe poparcie dla popularów¹⁰⁶. Mówiąc o swoich zamierzeniach, Pompejusz oświadczył, iż po objęciu konsulatu jego pierwszym celem będzie przywrócenie trybunom ludowym pełni władzy, a instytucji, którą reprezentowali, należnego jej znaczenia. W ten sposób potwierdził przyrzeczenia złożone wcześniej trybunom. Dodał jeszcze, iż zamierza także zająć się sytuacją w prowincjach, ciemnionych przez nieuczciwych urzędników oraz chce uzdrowić skorumpowane sądy¹⁰⁷.

Cycon komentując reakcję słuchaczy na słowa Pompejusza, zauważa, iż jego zamiar przywrócenia trybunatu ludowego do dawnego znaczenia spotkał się z bardzo pozytywnym przyjęciem. Dodaje także, że wszyscy zgromadzeni takiego właśnie oświadczenia oczekiwali. Kiedy jednak mówca dodał, że zamierza poprawić sytuację prowincji i zreformować sądy, zebranych ogarnął entuzjazm. Eksponując ową różnicę w reakcjach uczestników zgromadzenia na poszczególne punkty oświadczenia Pompejusza, Arpinata sugeruje, że bardziej im zależało na naprawie sytuacji panującej w prowincjach i w senatorskim sądownictwie niż na odbudowie władzy trybunów ludowych¹⁰⁸.

Wydaje się jednak, że ta sugestia Cyconera przynajmniej częściowo jest błędna, gdyż na jej wysunięciu w dużej mierze zaciążyły jego poglądy polityczne, a nie prawidłowa ocena zaistniałej wtedy sytuacji¹⁰⁹. Naszym zdaniem różnicę w reakcjach słuchaczy na słowa Pompejusza należy tłumaczyć

¹⁰⁴ Cic., *Verr.* 1, 15, 45; Ps.-Ascon. 220 Stangl. Owe teksty dotyczą wystąpienia Pompejusza na *contio*. Wynika z nich jednak, iż ów wiec zwołał Palikanus. Mogą one zatem służyć do wnioskowania o działalności popularów w ostatnich miesiącach 71 r.

¹⁰⁵ Cic., *Verr.* 1, 15, 45; Ps.-Ascon. 220 Stangl. Zob.: J. van Ooteghem: *Pompeé...*, s. 140—141; E. S. Gruen: *The Last Generation...*, s. 25.

¹⁰⁶ Cic., *Verr.* 1, 15, 45; Ps.-Ascon. 220 Stangl. Th. Mommsen (*Römische Geschichte...*, s. 101—102) sugeruje, iż wtedy Pompejusz zaakceptował program popularów. Por.: J. Martin: *Die Popularen...*, s. 18; P. J. J. Vanderbroeck: *Popular Leadership...*, s. 221—222.

¹⁰⁷ Cic., *Verr.* 1, 15, 45; App., *B. C.* 1, 121, 560; T. Rice Holmes: *The Roman Republic...*, s. 163; CAH. Vol. 9, s. 335 (H. Last).

¹⁰⁸ Wynika to z kontekstu, w jakim Cycon się wypowiedział, a właściwie cytował słowa Pompejusza: *Verr.* 1, 15, 45.

¹⁰⁹ Cycon wyraźnie się od popularów dystansował. Stronił także od Palikanusa i wyrażał się o nim raczej niepochylnie. Podobne stanowisko zajmował wobec innych przywódców popularów z lat siedemdziesiątych (*Brut.* 62, 223). Pozytywnie oceniał działalność Pompejusza w 70 r., jednak nie pochwałiał odbudowy władzy trybunów ludowych. Por. przyp. 66.

inaczej. Wyjaśnienie tej kwestii może także rzucić dodatkowe światło na przedstawione już poczynania M. Lolliusza Palikanusa i reszty trybunów, związane z zawarciem układu z Pompejuszem.

Cyceron podkreśla, iż zebrani wtedy na *contio* obywatele oczekiwali poparcia przez Pompejusza dążeń popularów związanych z restytucją znaczenia trybunatu ludowego; czyli w tym celu została ona zwołana. Dlatego także Palikanus zlokalizował zebranie pod miastem¹¹⁰. Prawdopodobnie jego uczestnicy zdążyli się już nieoficjalnie dowiedzieć o przyrzeczeniu danym przez Pompejusza trybunom. Oczekiwali więc jedynie jego publicznego potwierdzenia, które oznaczałoby, że zawarte porozumienie pozostaje w mocy, a Pompejusz jest gotowy do wypełnienia swych zobowiązań. Ponieważ te rachuby spełnił, zareagowali na jego przemówienie pozytywnie, ale spokojnie.

Inaczej było natomiast po dalszych wywodach Pompejusza, których, jak wynika z tekstu Cycerona, nikt nie oczekiwał¹¹¹. Ta część wypowiedzi Pompejusza również była po myśli słuchaczy, gdyż jego słowa oznaczały, że popiera także drugi postulat popularów — reformę sądownictwa i zamierza znieść senatorski monopol sądowy. Dlatego zareagowali na nią tak entuzjastycznie, nie zaś — jak sugeruje Cyceron — z powodu tego, iż sprawa ta miała dla nich większe znaczenie¹¹².

Z owych uwag można też wnosić, że współpraca popularów z Pompejuszem zacieśniła się¹¹³, a jednocześnie przybrała jawny charakter. Ponieważ był on już desygnowanym konsulem, jego oświadczenie stanowiło oficjalną deklarację polityczną człowieka mającego objąć najwyższy urząd w państwie. Jako taka, w kilku punktach zawierała ona najważniejsze cele, do jakich zamierzał dążyć. Należy więc na nią spojrzeć jak na program, który Pompejusz chciał realizować w czasie swego konsulatu. Jego słowa miały zatem dla popularów również z tego powodu większe znaczenie i inną wymowę niż wcześniejsze obietnice złożone przed wyborami trybunom ludowym,

¹¹⁰ Dane Pseudo-Askoniusza (220 Stangl) wniosek taki potwierdzają lepiej niż informacje Cycerona (*Verr.* 1, 15, 45).

¹¹¹ Cic., *Verr.* 1, 15, 45.

¹¹² Ibidem 1, 15, 43—44; zob. też: 45. Taka sugestia wielkiego mówcy jest wyczuwalna. Argumentacja Arpinaty jest ponadto niespójna, gdyż u trybunów ludowych obywatele szukali obrony, m.in. przed niesprawiedliwymi wyrokami sądowymi. Ich stosunek do trybunatu ludowego nie mógł się więc opierać na emocjach, lecz miał inne podłoże, którego Cyceron nie chce dostrzec. T. Rice Holmes (*The Roman Republic...*, s. 163—164) jest zdania, iż entuzjazm słuchaczy wynikał z tego, że Pompejusz „could count on the support not only to the populace, but also of the knights [...]”.

¹¹³ Przed wyborami Pompejusz był gotów popierać odbudowę władzy trybunów (App., *B. C.* 1, 121, 560). Po wyborach swoje poparcie dla popularów poszerzył (Cic., *Verr.* 1, 15, 45), a trudno przypuszczać, by czynił to bez porozumienia z nimi.

a zwłaszcza nawiązujące do jego planów i krążące po Rzymie pogłoski, w których rozpropagowaniu bez wątpienia miał decydujący udział¹¹⁴.

Wystąpienie Pompejusza na zgromadzeniu ludowym stanowiło jedno z ogniw wspomnianej kampanii prowadzonej nadal przez popularów przeciwko optymatom. Można się domyślać, że zadaniem *contio*, w której brał udział Pompejusz, a także podobnych temu posunięć popularów¹¹⁵ było przygotowanie gruntu do przeprowadzenia reform oraz dalsze osłabienie ich przeciwników mających jeszcze duże wpływy¹¹⁶. Należało się bowiem liczyć z tym, że stawiały silny opór, ponieważ zamierzenia Pompejusza godziły w podstawy ich dominacji w republice.

Z tego powodu, mimo braku konkretnych informacji źródłowych, można wysunąć tezę, że M. Lolliusz Palikanus wraz ze swymi współpracownikami kontynuował szeroko zakrojoną działalność polityczną do końca kadencji na trybunskim urzędzie. Sprzyjała temu sytuacja w Rzymie i wytworzona wśród jego mieszkańców atmosfera¹¹⁷, tym bardziej iż w takich warunkach ewentualne przeciwdziałanie przeciwników nie miałooby szans powodzenia. Przypuszczalnie natężenie wystąpień popularów w ostatnich miesiącach urzędowania Palikanusa nie było mniejsze niż przed wyborami konsularnymi, natomiast ich zasięg, w wyniku oficjalnego akcesu tak wpływowego a zarazem popularnego w Rzymie polityka jak Pompejusz, na pewno okazał się większy¹¹⁸. Podobnie było chyba z oddziaływaniem owych wystąpień na obywateli biorących udział w życiu publicznym i wywołanym wśród nich oddźwiękiem.

Rekapitulując można stwierdzić, iż w porównaniu do poprzednich przywódców popularów M. Lolliusz Palikanus nie wysuwał pod adresem rzymskich władz nowych żądań. W programie popularów także nie poczynił zmian; prowadząc walkę z optymatami, koncentrował się na kwestiach, o których realizację zabiegano od kilku lat. Szczególną jednak uwagę i wiele wysiłku poświęcił sprawie restytucji znaczenia trybunatu ludowego — w jego działalno-

¹¹⁴ Pewności co do tego nie ma, trudno jednak o ich rozsiewanie podejrzewać przeciwników Pompejusza, skoro oddziaływały na ich niekorzyść. Por.: Plut., *Pomp.* 21, 4—5.

¹¹⁵ Dalszych takich wystąpień popularów źródła nie dokumentują. Pośrednio świadczą o nich jednak informacje o zaostrzaniu się antagonizmów i polaryzacji nastrojów wśród mieszkańców Rzymu: Cic., *Div. in Caec.* 3, 8—9; *Verr.* 1, 14, 41—15, 44; 2, 5, 68, 175; zob. też: *Leg.* 3, 11, 26.

¹¹⁶ Optymacy posiadali je zwłaszcza w senacie (Cic., *Leg. Man.* 21, 62). Nawet w 70 r. Pompejusz i jego sprzymierzeńcy musieli się z nimi liczyć (Ps.-Ascon. 220 Stangl. Por.: Cic., *Div. in Caec.* 3, 8; *Verr.* 2, 5, 68, 175). Świadczy o tym przeforsowanie wrogich popularom kandydatów w wyborach konsularnych na 69 r.

¹¹⁷ Latem 71 r. przeważający wpływ na życie polityczne wywierali popularzy, a przede wszystkim ich sojusznicy — nowo wybrani konsulowie. Senat utracił inicjatywę polityczną. Por.: Cic., *Leg. Man.* 21, 62; Plut., *Pomp.* 21, 5—22, 1; *Crass.* 12, 1; App., *B. C.* 1, 121, 561. Zob. przyp. 115.

¹¹⁸ Świadczy o tym reakcja uczestników *contio* na wystąpienie Pompejusza (Cic., *Verr.* 1, 15, 45), a także ożywienie życia politycznego, które musiało ono wywołać.

ści problemowi najważniejszemu¹¹⁹. Godne uwagi jest również to, iż Palikanus stał się w latach siedemdziesiątych pierwszym trybunem, który nie tylko żądał przeprowadzenia reform, lecz sam wysuwał ich projekty.

Do charakterystycznych cech wystąpień Palikanusa na forum publicznym należało stosowanie metod działania mieszczących się w ramach rzymskiej tradycji ustrojowo-politycznej, nie powodujących zaburzeń w mieście ani konfliktów z władzami¹²⁰. Ponadto silnie oddziaływał na obywateli ze wszystkich warstw społecznych i umiejętnie wykorzystywał ówczesną sytuację wewnętrzną, głównie rozbieżności wśród optymatów oraz niekorzystne dla nich nastroje dominujące wśród mieszkańców Rzymu¹²¹. Eksponując ten ostatni aspekt działalności Palikanusa, wypada stwierdzić, że w jej ramach duże znaczenie miały także te inicjatywy, które z prowadzoną przeciw optymatom walką związane były luźno, jednakże znacznie przyczyniły się do pomnożenia kapitału politycznego, zarówno przez niego samego, jak i reprezentowane przez niego ugrupowanie¹²². W czasie kadencji Palikanusa można było również zauważyć ciągły wzrost jego aktywności politycznej.

Do osiągnięć Palikanusa należy zaliczyć szerokie spopularyzowanie idei, o które walczyli popularzy, co wzmocniło ich pozycję wśród obywateli. Wydało to owoce w postaci niespotykanego dotąd rozwoju szeregów tego ugrupowania, a także wciągnęło do walki z optymatami przedstawicieli wszystkich warstw społecznych¹²³. W efekcie antyoptymacka koalicja rozszerzyła się, a izolacja optymatów na arenie politycznej, zwłaszcza ich konserwatywnego skrzydła, wzrosła. Skutkiem wystąpień tego trybuna ludowego było również aktywniejsze zaangażowanie się ogółu Rzymian w życie publiczne.

Z propagandowego punktu widzenia dużym sukcesem popularów było doprowadzenie przez Palikanusa do konsolidacji kolegium trybunów ludowych wokół wysuniętego przez niego programu i wciągnięcie pozostałych

¹¹⁹ Wskazuje na to eksponowanie tej kwestii w źródłach: Cic., *Verr.* 1, 15, 43–45; Sall., *Hist. frg.* 4, 43–47; Plut., *Pomp.* 21, 4–5; App., *B. C.* 1, 121, 560; Ps.-Ascon. 189 i 220 Stangl.

¹²⁰ Źródła nie wymieniają ani jednego wypadku zakłócenia porządku publicznego przez popularów w 71 r. Jedynie na podstawie wzmianki Cicerona (*Brut.* 62, 223) można by sądzić, iż do tego doszło. Z kontekstu wynika jednak, iż nadmieniając o burzliwych zgromadzeniach, miał on na myśli panujący na nich nastrój i klimat, a nie sprzeczny z prawem przebieg.

¹²¹ Potwierdzają to teksty Cicerona (*Verr.* 1, 15, 43–45), Pseudo-Askoniusza (220 Stangl) czy *Scholia Gronoviana* (328 Stangl).

¹²² Przykładem są: obrona Steniusza na zgromadzeniu ludowym i rozpatrywanie jego sprawy przez kolegium trybunów ludowych (Cic., *Verr.* 2, 2, 41, 100).

¹²³ Przykładem tego jest pozyskanie dla sprawy popularów Pompejusza (Plut., *Pomp.* 21, 4–5; App., *B. C.* 1, 121, 560; Ps.-Ascon. 189 i 220 Stangl). O pozyskaniu ekwitów czy trybunów skarbowych świadczy lansowana przez Palikanusa reforma senatorskiego sądownictwa (*Schol. Gron.* 328 Stangl). Rozrost szeregów sympatyków popularów potwierdzają wiadomości o zakresie ich działalności: Cic., *Verr.* 1, 15, 43–45; *Leg. Man.* 21, 62.

partnerów na urzędzie w przedsięwzięcia mające doprowadzić do odbudowy znaczenia reprezentowanej przez nich instytucji¹²⁴.

Zasługą Palikanusa było również wprowadzenie do strategii popularów nowych akcentów. Najważniejszym z nich było zerwanie z polityką ich wcześniejszych przywódców, koncentrujących się na próbach uzyskania czy wymuszenia ustępstw na zdominowanych przez optymatów władzach państwowych, co nie przyniosło pożądaných rezultatów. Palikanus ten sam cel postanowił osiągnąć innym sposobem — poszerzył możliwości działania, wpływy i powiązania polityczne popularów i ich sprzymierzeńców do tego stopnia, by byli zdolni przeforsować reformy własnymi siłami, bez oczekiwania na dobrą wolę optymatów¹²⁵.

Dla osiągnięcia tego celu pierwszorzędne znaczenie miało pozyskanie przez Palikanusa poparcia Pompejusza i Krassusa, którzy odgrywali wówczas w republice główne role, a co znacznie ważniejsze — zyskali także status desygnowanych konsulów. Zmieniło to położenie popularów w radykalnym stopniu — odtąd idee, o które walczyli od kilku lat, mieli w ich imieniu zrealizować politycy sprawujący władzę, a nie, jak dotychczas, stojący wobec niej w opozycji¹²⁶.

Wszystkie owe zabiegi wzmocniły popularów do tego stopnia, że pod koniec 71 r. wraz ze swymi sojusznikami stali się w Rzymie dominującą siłą polityczną¹²⁷.

Można zatem stwierdzić, iż kierując popularami, M. Lolliusz Palikanus w dużym stopniu przygotował obalenie systemu rządów narzuconego przez Sullę. Z tego powodu oraz z racji zakresu podejmowanej na forum publicznym działalności Palikanus jako pierwszy a zarazem jedyny przywódca popularów z lat siedemdziesiątych, powinien być zaliczony do grona tych polityków, którzy zadecydowali o kierunku rozwoju stosunków wewnętrznych w republice w przełomowym 70 r., jak i w latach następnych¹²⁸.

---

¹²⁴ Przejawami tych dążeń Palikanusa były: interwencja kolegium trybuńskiego w sprawie Steniusza oraz udział trybunów w porozumieniu z Pompejuszem.

¹²⁵ Optymaci obiecywali popularom dokonanie reform już w 73 r. (Sall., *Hist. frg.* 3, 48, 21—22), a być może i wcześniej. Jednak gdy sytuacja się stabilizowała, odkładano je.

¹²⁶ Podobna sytuacja miała miejsce w 75 r., kiedy to popierany przez popularów konsul G. Aureliusz Kotta na mocy *lex Aurelia de tribunicia potestate* udostępnił byłym trybunom urzędy kurulne.

¹²⁷ Świadczą o tym ustępstwa optymatów w stosunku do Pompejusza: Cic., *Verr.* 1, 15, 44; *Leg. Man.* 21, 62.

¹²⁸ Predestynuje go do tego zwłaszcza „pompejański” wycinek jego wystąpień będący podstawą sukcesu popularów. Zdaniem R. E. Smitha (*The Failure of the Roman Republic*. Cambridge 1955, s. 110): „The year 71 B. C. saw the beginning of the end of the Senates honeymoon with power [...]”; E. S. Gruen (*The Last Generation...*, s. 28) zaś stwierdza: „Lollius Palicanus operated as advance guard for Pompey's legislation on the tribunate [...]”.

Norbert Rogosz

THE TRIBUNATE OF M. LOLLIUS PALICANUS
(71 B.C.)

Summary

Described here are the activities of M. Lollius Palicanus, tribune of the plebs in 71 B.C. and one of the most outstanding, populares leaders in the seventies B.C.

Palicanus political orientation, his programme and agitation to forward its concepts are presented. The tribune's links with other politicians and the populares' alliances with the social groups supporting them are also described. Special attention has been paid to the results of Palicanus's speeches, his contribution to the subversion of Sulla's reforms which were introduced by the consuls Gn. Pompeius and M. Crassus in 70 B.C.

The investigations carried out show that the contribution of Palicanus and the populares to these changes was greater than has hitherto been acknowledged by historians. The reforms were not only promoted by Pompeius and Crassus, but they were also one of the results of the political struggle carried on by the populares against the optimates in the seventies B.C.

Norbert Rogosz

TRIBUNAT DE LOLLIUS PALICANUS
(71 AV.J.-C.)

Résumé

Dans l'article on a présenté l'activité de M. Lollius Palicanus, tribun de la plèbe de 71 av.J.-C., et chef des populaires des années soixante-dix av.J.-C. le plus éminent.

Dans le cadre de la problématique développée on a discuté l'orientation politique de Palicanus, son programme et actions entreprises en vue de réalisation des conceptions qui y furent proposées. On y a démontré aussi des liaisons du tribun en question avec d'autres politiciens aussi bien que l'alliance conclue entre les populaires et les groupes sociaux qui leur furent favorables. On a insisté surtout sur les résultats des interventions de Palicanus, son apport au renversement du régime politique sullien et sa contribution à l'élaboration des réformes intérieures, réalisées en 70 av.J.-C. par les consuls Gn. Pompée et M. Crassus.

Les études opérées ont démontré le fait que les changements mentionnés ci-dessus ne sont pas uniquement l'oeuvre de Pompée et de Crassus mais aussi — d'une manière beaucoup plus importante qu'on ne le croyait jusqu'aujourd'hui — ils furent préparés par les populaires et leurs chefs, surtout par M. Lollius Palicanus dans le cadre des luttes politiques contre les optimates menées par eux dans les années soixante-dix av.J.-C.